

تیمور شاه درانی

Download from:aghalibrary.com

سرمحق علی محمد منگل
هـ ش 1382

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

د کتاب پېژندنه

د کتاب نوم : تیمور شاه درانی

څېړنه : سرمحقق علی محمد منګل

کمپوز : د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

کمپوزر : الهام الدین " گوهر اندیش"

د کمپوز ځای : د میرزاخان او احمدزی کمپوزنګ

سنټر ګل حاجی پلازه اطاق نمبر 208

یونیورستی روډ پیښور تليفون 853549

د چاپ کال : 1382 هـ ش

تصحیح او چاپ چاری : د ساپي پښتو څېړنو او پراختیا مرکز

فکس تليفون 091-5704506

د لوی خدای په نامه

سر یزه

د افغانستان د تاریخ یوه په زړه پوري غوره او سپېخلې برخه پر احمد شاه بابا او د هغه پر اولادې پوري اړه لري، د افغانستان د تاریخ دغه دوره د خپل ارزښت له مخي ډېره ځانګړې بنه او خاص ځانګونه لري

په دغه تاریخي دوره کې د افغانستان او د هغه د ګاونديو هیوادونو تر منځ اړیکه او ځینې نور خاص موضوعات د دغې دورې ارزښتناکه خزانه ده، چې د افغانستان د تاریخ په پانو کې ځای شوې ده او د پوهانو د توجه وړده د احمد شاه بابا او د هغه د اولادې د پادشاهي او ددوی د واکمنيو په باره کې بهمنيو او داخلې پوهانو ډېړي زياتې غوره په زړه پوري او ارزښتناکې څېړنې کړي دي، چې هره تاریخي څېړنې په خپله برخه کې ډېره باوري او ددوی د ژوند او پاچاهي د حال په برخه کې بې ساري بیلګي دي او زموږ د هیواد د ملي تاریخ په څېړنې کې یو ځانګړۍ باب او څېړکي دي، چې د تاریخ پوهانو د څېړنوله امله په بنه شان سره جوت شوي او د خاص تاریخي ارزښت درلودونکي دي

زه د خپلې دغې تاریخي څېړنې په باب ددغه ټکي يا دونه کوم چې:

دغه تاریخي څېړنې یوازې او یوازې د تیمور شاه او د هغه د پادشاهي په باره کې ده پوهیبرم ، چې د تاریخ پوهانو له پاره به په سین (سیند) کې د خاځکي په شان وي ، دا حکه ، چې زه د تاریخ سره دومره آشناي او بلديت نه لرم ، خو کوم هدف ، چې په د غې کوچنۍ او متکې تاریخي څېړنې په برخه کې تر نظر لاندې نیول شوی هغه د تیمور شاه د پاچاهي او دده د پاچاهي په اداري ، نظامي او ادبې تشکيل او د قالم د مشرانو سره دده کړنه راجوتوی ، چې تر اوسه پوري په پښتو ژبه کې دغه شان یوه ځانګړې څېړنې ، چې تحقیقي بنه ولري په دي باب تر سترګو شوې نه ده په دغه تحقیقي څېړنې کې له ډېرو معتبرو او لورو ماخذونو لکه (سلطاني تاریخ ، سراج التواریخ ، درانی تیمورشاد ، عروج بارکزای ها ، رجال ورویدادهای تاریخي احمدشاه ، بالاحصار وپیش آمدهای تاریخي ، د پښتنو تاریخ ، پښتنه د تاریخ په رنا کې ، د کابل د سلطنت بیان او افغانستان) خخه استفاده شوې ده ، چې د دغه ماخذونو بشپړه پېژندنه د مجموعې په آخر کې پوريخه خرگنده شوې ده دا بیخي جوته ده ، چې هر افغان په خپل کلي او د خپل ماحول په شرایطو او هم د خپل لوی چاپيریال په هسکو تیتو کې رالوئېږي؛ نو دیته اړ دي ، چې د خپل ژوند ، کلي او د هیواد د تیر ، او سني او راتلونکي تاریخ په باره کې خامخا یو خه اوري ، زده کوي یې او خاصه آشناي او رسه پیدا کوي ، دا دژوند غوبښته ده او د هر چا سره مله او ملګري ده

ددې خبرې غوره او پوريخ مفهوم او مانا داده ، چې هر خوک له خپل ژوند او تاریخ سره مينه او علاقه لري دا هم بیخي جوته او منلي خبره ده ، چې هر چا ته خپل وطن ، کور ، کلي او خپل تېر او اوسنې تاریخ خور او ډېر په زړه

پوري برینبي او خاصه مينه ورسره لري ، چې د خپل تېر او اوسيني تاریخ سره خه ناخه آشنا شي او د خپل وطن او د پلونو او نيكونو له ژوند او سربنندنې نه خبر شي، چې زموږ د خاورې او پلرو تاریخ خه شان و ؟ او خه تېيټي او جګې د پېړيو په اوږيدو را اوږيدو سره په کې راغلي دي

د سريزې په پاي کې په ډاګه سره وايم : کوم خه ، چې په دغه مجموعه کې د دراني تيمور شاه د ژوند او د هغه د پاچاهۍ د وخت په برخه کې را غونډ کړل شوي دي ، د غور چان به لري او دده د زمانې د راڅرګندیدو کوچنۍ هنداره ګنډ کېداي شي ، چې په پښتو ژبه د یوې څېړنې او تحقیق په توګه له دغې کوچنۍ تاریخي موضوع خخه د علم او تاریخ پوهان ، چې ما د وس او توان په اندازه کښلي خه تنه غوندي رنا وويني ، باور لرم، چې د تاریخ د خانګې نور پوهان به د تيمورشاه د دورې هر اړخیز انځور په راتلونکې کې وکاډي او دا تاریخي لړي به په پښتو ژبه بشپړه کېږي

زه د خپلې دغې تاریخي څېړنې په چاپ او خپراوي کې د پښتو ژبه د زړور مينه وال ، فرهنګي او د ساپي د پښتو څېړنو او پراختيا مرکزد مؤسس بشاغلي امام الدین ساپي خخه ډيره مننه کوم ، چې د کمپوز د لګښت ترڅنګ يې دا کتاب په وریا توګه چاپ او خپور کړ

لوی خدائی^(ج) دې ستراجرونه ورپه برخه کړي

په درنښت

سر محقق علي محمد منګل

علومو اکادمۍ – کابل

لومړنی خپرکي

د تیمور شاه په وخت کې د افغانستان حال

اعلیحضرت احمد شاه بابا(رح) د خپل سلطنت په (26) کلنہ دوره کې نه یوازی گران افغانستان خپلو طبیعی سرحدونو ته ورساوه ، بلکې د افغانستان کورنۍ او داخلی وضع یې هم تر دېره سمه کړه ، قومي شخړې او تربګنۍ یې پای ته ورسولي او خپلو فتوحاتو ته متوجه شو ده د مرکزي حکومت قوت په ټول هیواد او خاوره کې ټینګ کړ او هیواد یې د کارونو او چارو د اسانтиيا د پاره په ولايتونو او حکومتونو وو بشه . هر ولايت به د یووالی له خوا اداره کیده منظم عسکري تشکيلات یې جوړ او برابر کړل ټولو خلکو په تيره بزگرانو د ماليې ورکولو ته کلکه غاره کېښودله او دولتي خرڅونې (خرزانې) یې ترې ډکې کړي لنډه دا، چې د حکومت داخلی او خارجي وضع یې په ډېږي آرامي او هوسيابي سره دده پر ځای خپلو راتلونکو کيناستونکو او اولادې ته برابره کړه ، خو دده د پادشاهي زمانه په جنګونو او عسکري سوقياتو کې تېره شوه مګر راتلونکوي وخت ته یې د خپلې اولادې د پاره آرامه لار پرانستلي ووه

د تیمور شاه په زمانه کې دغه ارته لویه سيمه ، چې د افغانانو ګډ کور دی په هماځه بنې پاتې شوه او کوم ارتوالی یې ونه کړ د دراني تیمور شاه تدبیر او اراده دا وه ، چې دغه نیول شوی ملکونه او افغانستان طبیعی سرحدونه تر خپلې وسې پوري وساتي د تیمور شاه د ارادې علنونه چې ولې یې د خپل پلار (لوی احمد شاه بابا) په شان خه پرمختګ ونه کړ په دې خېرنه کې به ، چې دده د زمانې او وخت د پاره په نظر کې نیول شوې ده ، جوت کړاي شي

د تیمور شاه لنډه پیژندګلوي:

الف : د پادشاهي د تاکل کيدونه دمخه (د وړوکوالی- څوانۍ) وخت :

شهزاده تیمور شاه د اعلیحضرت احمد شاه بابا دویم زوی او په (1100هـ) کال کې پیدا شوی دی (1) دده د پیدا کيدو او زېږيدو ځای د ایران ما زنداران په اتفاق بنوبل شوی دی

څه وخت چې احمد خان (لوی احمد شاه بابا(رح)) د نادر شاه افشار له خوا خڅه د مازندران په ماموریت وګومارل شو د خپلې کډې او خپلخانې نه پرته د ابدالیو د قام څلور زره تکړه سواره هم له ده سره مله او ملګري وو په دې ځای کې د احمد خان ماموریت اوږد شو اوپه (1100 ھـ - 1742) کال کې یې همدلته شهزاده تیمور پیدا شو (1) احمد خان چې د مازندران د ماموریت له پاره د نادرشاه افشار له خوا تاکل شوی؛ نو دده دغه ماموریت په دې ځای کې تر 1160 کال پوري دوام وموند ددي پورته یادونې او نظر په خلاف ظفر کاکا خیل په خپل کتاب (پښتنه

د تاریخ په رنځای کې لیکي، چې شهزاده تیمور شاه په (1746ع) کال کې په مشهد کې پیدا شوي دی په دې ترتیب دده د زپرېدو په باب د مورخینو تر منځ د نظر اختلاف لیدل کېږي

د احمد خان د دغه ماموریت په وخت کې کله، چې د مشهد په فتح آباد کې د ایران د سردارانو په سلا او مشوره نادر شاه افشار د جمادی الآخر د میاشتی په یوولسمه د یکشنبې د شپې په نیمه نیمایی (پخه شپې) کې ووژل شو احمد خان تر لنډې جګړې وروسته چې د ایران له مشرانو سره یې وکړه د مشهد له فتح آباد نه کندهار ته د خپلې کډې، ماشومانو او ملګرو سره را روان شو احمد خان په دې پېښه کې د نادر شاه افشار د حرم ساتنه د پېښتنی پت له مخي په ډيره کلکه مېړانه سره وکړه د نادر شاه میرمنې د احمد خان ددي لوی خدمت په بدل کې هغه ته د کوه نور قیمتی الماس، چې د محمد شاه گورگانی له خوا ددي میره (نادر شاه افشار) ته ورکړ شوی و، وروبغنبلو⁽¹⁾ شهزاده تیمور په اووه کلنۍ کې د خپل مېړني پلار او ګرانې مور سره کندهار ته راغي کله چې، د تیمور پلار (احمدخان) او نور افغاني مشران کندهار ته راوګرزبدل سمد لاسه یې د مشر په تاکلو لاس پوري کړ، نهه⁽⁹⁾ جرګې د مشر او مشری د تاکلو د پاره وشوې، له نهمې جرګې وروسته د ټولو مشرانو په خوبنه او په تېړه د حاجي جمال خان په پوره پاملنډ احمد خان په سر کې و ټومبه، د تېږې یو تخت یې جوړ کړ احمد شاه یې پر هغه کیناوه او ورته وېږي ويل : دا تخت ستا سلطنت دی او ته پادشاه یې⁽²⁾ احمد شاه بابا د تیمور د عمر په اووه کلنۍ کې د ګران افغانستان د سلطنت واګې په لاس کې واخیست شهزاده تیمور په پنځلس کلنۍ کې د خپل پلار (لوی احمد شاه بابا) سره د هند د نیولو او یرغلونو په وخت کې ملګري و، او احمد شاه بابا په 1170ق کال کې د خپل فتوحاتو په لړ کې د جمادی الاول د میاشتی په اوومه نیټه دهلي ته ورسید، دلته یې دیوې میاشتی له تېړېدو وروسته ګوهر نسا بیګم د عزیزالدین مغلی لور خپل څوان زوی شهزاده تیمور ته نکاح کړه دا د شهزاده تیمور دوهم واده و، چې تر پنځلس کلنۍ پوري یې په نصیب شو، احمدشاه د خپلې نپور دواهه د مراسمو د تېړېدو نه وروسته دهلي عزیزالدین محمد ته پېښود⁽¹⁾)

څه وخت چې احمدشاه بابا له هند نه بېرته افغانستان ته د راستېدو خیال وکړ او د راتګ په وخت کې کله، چې لاهور ته راورسېد؛ نو خپل څوان زوی شهزاده تیمور یې چې دېر حلیم، نرم او د بنې سلوک خښتن و او د خپل پلار اعتماد ې حاصل کړي و، نو د لاهور، ملتان، کشمیر، تټي، پنجاب او نورو دېرو سیمو د والي په حيث یې مقرر کړ، سردار جان ایوب زی پوپلزی یې د هغه د مرستیال په توګه وټاکه، چې له زوی سره یې په کارونو کې مرسته وکړي د خورشید جهان د کتاب لیکوال د تیمور شاه د بنوکړو ورو او نیکو خویونو په برخه کې دېره ستاینه کړي ده او زیاته وي چې : " ده د خپل ماموریت په وخت کې له خلکو سره ډیره نرمه وضعه او بنې چال چلنډ درلود" شهزاده تیمور شاه هند ته د دوهم حل تګ نه وروسته (د خپل پلار سره د پانې پت د جګړې د تمامیدونه وروسته) د لوی شاهنشاه (احمد شاه) سره کندهار ته راستون شو او د رسپېدو سره سم د هرات د والي په حيث وټاکل شو⁽¹⁾ دی

تر هغه وخته پوري د هرات والي و، خو، چې د پلار د مريني نه وروسته د افغانستان د پادشاهي پر تخت د خپل پلار په مخکنۍ اشارې سره کيناست

ب : پر تخت کيناستل :

اعليحضرت احمدشاه بابا د خپلې مريني نه د مخه د هغه لياقت او حيرکي له مخي، چې په شهزاده تيمور کې يې ليدله؛ نو د نورو زامنو خخه يې هغه د سلطنت د چارو د اجرا د پاره وړگانه، له دې کبله يې د هغه د وليعهد کېدو اشاره په خپل ژوند کې کړي وه کله، چې لوی احمد شاه بابا مړ شو شهزاده تيمور په هرات کې (2) وزير شاهولي خان د وخت نه استفاده وکړه او خپل زوم شهزاده سليمان يې په کندهار کې پر تخت کيناوه د وخت حينو غتو مشرانو، چې د احمد شاه بابا وصيت يې د شهزاده تيمور د پادشاه کېدو د پاره د هغه له خولې اوربدلي و؛ نو د وزير شاهولي خان په دي کار خواشيني شول او د شهزاده سليمان پادشاه کېدو ته يې غاره کښېښوولدنه دوی

د کندهار نه وقتل او د هرات لور ته د شهزاده تيمور ليدلو ته ورغلل ، تيمور، چې د پلار له مرګ نه خبر شو دې غمجن و د وزير شاهولي خان دي کار او شوم پلان ، چې د خپل زوم په برخه کې يې سرته رسولی و ، تيمور شاه را جګ کړ، د هرات خلک، چې زيات يې هزاره او ايماق وو ، ئانته راوبال هغوي ته يې وویل : زما پلار لوی احمدشاه بابا زه په خپل ژوند کې د پادشاهي د پاره تاکلی وم اوسم، چې هغه مړ دي ، وزيرشاهولي خان زما ورور شهزاده سليمان ، چې دده زوم کېږي په تخت کينولی دي ، زما د پلار خزانې يې تولې په خپل والک کې نیولی دي ، آیا له دي غاصب نه زه د تخت او سلطنت د نیولو حق لرم که نه ؟

د شهزاده تيمور له دي خبرو وروسته د هرات خلکو د خپل والي د بهه چلنده له مخي، چې تراوسه يې د ولايت چاري په غاره درلودلې په یوه خوله هغه ته وویل : ته حق لري ، چې د سلطنت چاري په خپل لاس کې ونيسي او پر تخت کښېښې، مورب تول ستا مله او ملګري يو د خلکو له منځ نه شيخ يحيى، چې لوی عالم و را پور ته شو او د هغه وخت سلطنتي توره يې د شهزاده په خنګ کې څورنده کړه او تول افعاني قامونه د هغه په مرسته او ملاتر ودرېدل له لږي مودې وروسته شهزاده تيمور په ډېره بيړه د خپل لښکر سره د کندهار لور ته حرکت وکړ او د بکوا د دښتې د لاري د کندهار احمدشاهي بشارت له خپلولښکرو سره ننوت) 1 (

وزير شاهولي خان ، چې د خلکو زياته مينه د شهزاده تيمور د پادشاه کېدو د پاره ولیدله؛ نو د هغه مخي ته د هر کلي د پاره ورغى، مګر خنګه ، چې شهزاده تيمور د قام د لويانو تر زيات تاثير لاندي راغلى و، وزير شاهولي خان يې مړ کړ او د هغه په تولو خدمتونو يې سترګې پټي کړي (د قام د مشرانو تر منځ د سليمان د پادشاه کېدو په اثر زيات اختلاف پيدا شوي و ، چې د موضوع په ارتباط به جوت کړاي شي) دي ددي لوی سړي د وژلو نه وروسته کندهار ته په ډاډه زړه ور دننه شو ، شهزاده سليمان ، چې پوه او هوبنیارو او په دي پوهېډه ، چې تيمور له ما خخه

هوبنیار دی ، لیاقت لري او له بلي خوا يې هيله درلودله ، چې د ورونيو د وزلو دوره پیل کري؛ نو د سلطنت او تخت د چارو نه يې لاس په خپله واخیست او هغه و ، چې تیمور شاه د افغانستان پادشاه شو) 2)

تیمور شاه د خپل ورور شهزاده سليمان په دې نیک او شریف حرکت او کار دېر خوشاله شو ، تر خو ، چې سليمان ژوندی و تیمور شاه د هغه عزت او احترام کاوه، په دې ډول سره تیمور شاه د افغانستان په تاریخ کې د خپل پلار نه وروسته په (1773ع) کال کې د افغانستان د سلطنت پر تخت کیناست) 1)

د شهزاده سليمان د پادشاه کېدو ، د وخت او مودې په برخه کې ، چې خومره وه ، د احمد شاه بابا د مرینې او له هرات نه کندهار ته د شهزاده تیمور تر راتلو پوري صحیح او سم معلومات نشه ، چې د ده د پادشاهی وخت ترې جوت شي ، خو (د شهزاده سليمان استاذ ملا پير محمد کاکړ ، چې د پښتو زېږي یو ګرامر يې د معرفت الافغاني په نوم د خپل شاگرد شهزاده سليمان په نوم اهدا کړي دي) د ملا پير محمد کاکړ د دغې اهدا د نظمونو له بیتونو خڅه جو تېږي ، چې د سليمان د سلطنت او پادشاهی په وخت کې يې لیکلی دي (2)، چې د سلطنت موده يې له درو میاشتو نه زیاتېږي

د پير محمد کاکړ هغه اشعار چې د خپل شاگرد د پادشاهی په باره کې يې کښلي دي دا دي:

پس له حمده له دروده

شاه سليمان د حکم نمر دي

د شاه تخت سليماني دي

زېب زينت دي شاه د علم

په میدان د جنګ هم شېر دي

صاعقه د ده د قهر

پښتنه ور باندي شاد شوه

شاهزاده د علم کان دي

د دولت يې زه دعا کرم

خو امکان د بقا وينه

چې عالم باندې روشن دي

شوه د شاه مدحه مقصوده

کل عالم پري منور دي

عجب لطف يزدانۍ دي

سيال يې نشته خوک په حلم

دادا په حق شمشېر دي

ورانوي د دېمن شهر

له همه غمه آزاده شوه

نن رونق د درست جهان دي

دبخت خواست يې تل له خدا کړم

دا آفتاب دې رب لرينه

تمام ملك په ده ګلشن دي(1)

د تيمور پادشاهي :

لکه چې د مخه اشاره وشهو اعليحضرت تيمور شاه د خپل پلار غازی اعليحضرت احمد شاه بابا په وصيت او د سردار عبدالله خان پولپلي ديوان بيگي او نورو مشرانو په ملاتړ او پلوی په کال (1186ق او 1773ع) کې د درانيو د قام د دوهم پادشاه په حیث پر تخت باندې کیناست او د افغانستان خپلواک پادشاه شو

د پایتحت نکلول:

اعليحضرت تيمور شاه دسلطنت د کیناستو نه خو میاشتې وروسته خپل پایتحت له کندهار نه کابل ته ئکه نقل
کړ چې

﴿کابل ډپره بنه او معتدله هوا درلولده

﴿د تجارت له کبله يې ډپر زيات اهمیت درلولد

﴿د سیاست له مخي يې هند ته د نېرديوالی له امله زيات اهمیت درلولد

﴿له ټولو خخه ډپره غوره دا ووه ، چې اعليحضرت تیمورشاہ په دي کار سره غونبستل ، چې د کندهار د خانانو ته به په هوسا او آرامه سره حکومت وکړي او د هغو له حملو او یرغلونو خخه به بچ او په څنګ وي) 1 (

تیمور شاه پوهېدہ ، چې په کندهار کې په آرامه سره حکومت کولای نه شي ، دا حکم د احمد شاه بابا د سلطنت او لوې امپراتوری په ځلناندہ دوره کې درانیان په اقتصادي ، سیاسی او نظامي لحاظ د نورو قومونو نه ډپر غښتلي او ممتاز شول ، ددي علت دا و ، چې له یوې خوا دوي ته تر نورو قومونو زیاته تنخوا (معاش) مقره و او له بلې خوا د عسکري خدمت په مقابله کې د ډپرو ملکونو او کرونندو مخکو خاوندان وو او هم يې د فتوحاتو په لړ کې ډپرې ولجه تر ګتو کړي وي) 1 (

د دغو ټکيو له مخي درانیان دومره غښتلي او قوي شوي وو ، چې خپله حکومت ته د ډپرۍ او خطر لوی خنډ او سرچينه وو ، تیمور شاه ، چې د دوي له راتلونکیو احتمالي یرغل او حملې نه ډاريده ، کندهار يې پرپښود او مرکز (پايتخت) يې کابل وتاکه چې په دي ډول يې ځان لړ خه آرام او ډاډه حس کړ پر تخت له کیناستو وروسته د تیمور شاه لومړنی غلتی دا ووه ، چې هغه خپله دارالخلافه د کندهار نه کابل ته نقل کړه ، ددي پېښې علت دا و ، چې د کندهار د خلکو نه د سليمان ميرزا په ملګرتيا خپه شوي و له همدي کبله يې کندهار پرپښود چې کندهار د درانيو مرکز و د دراني تیمور شاه په زړه کې دا شک و ، چې دراني زړور ، زورور او په شمېر کې ډپر دي ، کله چې دوي یوه پادشاه ته اتفاق وکړي هغه د تخت نه کوز ولی او ایسته کولای شي) 2 (

تیمور شاه د خپل پلار په خلاف د حکومت ډپرې غتې خوکی پرته له پښتنو نورو مشرانو ته په واک کې ورکړي ، دا هغه خلک وو چې ډپر لړ يې پښتنه وو، په دي ډول سره تیمور شاه هغه تر خپل احسان لاندې را وستل په دغو مشرانو کې لومړنی سړۍ قاضي فيض الله خان و ، چې د شاهي فرقې مشری يې په غاړه واحیسته) 1 (

د ظفر کاكا خيل په قول اعليحضرت تیمور شاه عبدالطیف خان د محصول د ټولولو افسر او د قاضي عطاوالله په قول د وزیر په حيث وتاکه ، تیمور شاه خپل ساتندوی او محافظه فوځ د اسحاق زیو خخه جوړ کړ ، چې دا د درانيو یوه خواره او کمزوري قبیله وه تیمور شاه له دوي سره د قزلبا شو (12000) دولس زره کسيز فوځ هم ملګره کړ تیمور شاه د خپل سلطنت په لومړيو وختو کې د پښتنو ولسي او بې قاعدي لښکر ، چې اعتماد يې ورباندي نه کاوه رنګ او لري کړ ددي پر ئاي يې یو منظم تنخوا خور لښکر جوړ کړ په دي توګه سره تیمور شاه د پرديو په ملګرتيا

د قام له سردارانو او مشرانو سره خپلې اړیکې ورو ورو پري کړي (2) دغو کارونو په سرته رسولو سره تیمور شاه د پښتنو په فکر یو پردي او بېگانه پادشاه وګنل شو او پښتنه بې له شکه د هغه نه ډېر زیات خواشیني او ناراضه شول

تیمور شاه او قامي مشران:

خه وخت چې تیمور شاه د افغانستان په پادشاهي وتابکل شو ، ده د قام مشری د حاجي جمال خان زوي سردار پاینده خان ته وسپارله ، نوموري سردار د تیمور شاه په ګټه او لنګه (خوا، طرفداري) د درانيو بلوا، چې د شاولي خان په لمدون رامنځ ته شوې وه شنديه کړه په دې لنډ او حساس وخت کې د احمدشاه بابا تره عبدالخالق خان هم غونبته ، چې د افغانستان پادشاه شي، خوهغه ډېره زر ماتې وخوره او د ماتې له خورلو سره ېې سمدلاسه ونيو او په دواړو سترګو ړوند کړاي شو ظفر کاكا خيل په دې هکله په خپل کتاب "پښتنه د تاریخ په رنزا کې" ليکي او وايي چې : د تیمور شاه د پادشاهي د بې نظمي یو علت د مشرانو مناسبات او بل هغه قیامونه او بغاوتونه وو ، چې د هېواد په منځ کې را پيدا شول ددغو پېښو په نتیجه کې دده د سلطنت شېرازې کمزوري او د اومري تار په خبر سستې شولي

مونږ د مخه دې تکې ته اشاره وکړه، چې د احمد شاه بابا له مرګ نه وروسته تیمور شاه د هېواد په کورنيو چارو کې له ډېر و خندونو او ربړونو سره مخامخ شو د تاریخ له پانو نه داپه ډاګه جو تېري، چې په دغه وخت کې درانيان په اقتصادي او سياسي لحاظ د احمد شاه په پوره پاملرنه ډېر غښتلې او قوي شوي وو) 1 (

تیمور شاه د مشرانو د خوارولو او کمزوري کولو له پاره له ډول ډول چالونو او لارو نه کار واخیست همدا وجهه وه ، چې د تیمور شاه د سلطنت په لومړيو وختو کې دا سې پېښې را پيدا شوې ، چې دده او قام د مشرانو تر منځ اړیکې ېې لنډي او پړې کړلې ددي له پاره ، چې دغې موضوع ته په نه شان ورننزو دابه نه وي ، چې همدا پېښې تر پوره خپړنې لاندې ونيسو

تیمور شاه او وزير شاولي خان:

خه وخت ، چې د لوی احمدشاه بابا رنځورتيا او ناروغری سخته شوه او په دې پوه شو، چې دې اڅل (مرګ) له غشي نه شي روغیدا؛ نو خپل وزيران او لوی مخور ېې ځانته راوغښتل او هغوي ته ېې وویل : چې زه خپل زوي شهزاده تیمور د سلطنت په تخت او تاج باندې کینوم او خپل ولیعهد ېې ګنم) 1 (

د احمد شاه بابا له دې نظر سره ډپرو وزیرانو او امیرانو خپله خوبنې او رضا خرگنده کړه، خو حئینو ته په دې ټکي شک پیدا شو او پلمه (بهانه) يې جوړه کړه، چې ولې اعليحضرت احمد شاه بابا له مور نه په دې برخه کې مسلط او سلا ونه غوبنټله؟ بل تکي دا، چې ولې احمد شاه بابا شهزاده سليمان ولیعهد نه کړ؟

لوی احمد شاه بابا، چې ډپر ناروغ و ددوی د قناعت دپاره يې داسې وویل:

"زما مطلب او هدف له دې کار نه یوازې او یوازې د ولس او خلکو خیر دی دا، ځکه، چې تیمور زما په ژوندانه کې ډپره پوهه، لیاقت او کفايت له ځانه خرگند کړي او د بنې ارادې خاوند دی شهزاده سليمان یو سست طبیعته او بې رحمه کراپر زړه لري، چې د بلوا او پتنو د کرارولو په چل او تدبیر باندي نه پوهېږي دده د ظلم او ستم نمونه د سردار ذال بیگ خان افغان مرګ دی، چې دا زما د پاره نه په زړه پوري مثال دی نو ځکه دی د ولیعهدی وړ نه دی) 1 (

د احمد شاه بابا له وینا وروسته د قام مشران پرته له وزیر شاولیخان او دده له ملګرو نه په دې اهم کار خوبن او راضي شول د وزیر شاه ولی خان ملا تړ د سليمان له پاره د هغه د خپلوي له کبله وه ځکه شاه ولی خان خپله لور شهزاده سليمان ته ورکړې وه په دې وخت کې دده دا ډپر تینګار د خپل زوم د پاره د قام په مشرانو، لویانو او سردارانو باندي بد ولګېد او له ده خڅه يې طبیعت او مخ وګرزېد د دغو مشرانو له ډلي نه مدد اسحق زی له ده خڅه بېل او شهزاده تیمور ته ورغی او له دې سترګو لیدلی حال او پېښې نه يې زور په زور پوره خبر کړ د مدد اسحق زی له خولې خڅه خڅه وخت، چې تیمور شاه د وزیر شاولی خان او خپل ورور شهزاده سليمان په دغه کار او عمل باندي خبر شو، نو بې له درنګ نه يې په هرات کې د عالمانو، شیخانو، رئیسانو او نورو لویانو یوه درنډه جرګه را غونډه کړه او هغو ته يې وویل چې: "زه خپل پلار په خپل ژوند کې ولیعهد وتاکلم، اوسم، چې هغه جنت پناه مړ شوی او دا بد له پاره يې سترګې له مود پتې کړي دي وزیر شاه ولی خان زه له سلطنت نه وشرلم او زما پر خای يې شهزاده سليمان، چې له مانه کشر او وړوکې دی د سلطنت په خوکۍ او شاهي تخت باندي کېښولی دی همدا اوسم يې په کندهار کې زما د پلار په خزانو (خورخونو) خېټه اچولې او په خوشال زړه يې ډډه پړې وهلي ده؛ نو اې زما وطنوالو! تاسې سلا راکړئ، چې زه ددې غاصب خڅه د سلطنت د نیولو حق لرم که نه؟" 1

د تیمور ددغې ونیا نه وروسته د هرات خلک له ده سره ودرېدل او د کندهار په لور را روان شول د تیمور له راتګ نه، چې د قام مشران خبر شول د هغه د ملاتړ د پاره ودرېدل، چې دغه حال به پرلپسي په وروسته کربنبو کې خرگند کړای شي

له تیمور سره د عبدالله خان دېوان بيګي مرسته:

د شهزاده سلیمان او شهزاده تیمور شاه د تخت کیناستو په خبرو کې شاه ولی خان د قام د نورو مشرانو د خوبنې ، رضا او موافقې نه پرته د خپل قدرت او قوت په لاس سلیمان پر تخت کیناوه ، دده تر ټولو تر بگنو او مخالفو کسانو نه مخکې د پوپلزیو مشر او رئیس عبدالله خان دیوان بیگی په ډېره میړانه د دغه اقدام د شندولو د مخنيوي د پاره ودرې د خه وخت ، چې سلیمان د تیمور له راتګ نه خبر شو نو یې له وزیر شاه ولی خان (خپل خسر) سره سلا او مشوره وکړه دواړو په ګډه سره دا غوره وګله ، چې خو یا بوګان په اشرپیو (پیسو) بار د دوست محمد خان تر مشری لاندې کلات ، ته ، چې د غلزيو استوګنځی و ، ولیړل خو ، چې په دغه ډول له هغه ځای خڅه د پیسو په زور ورسه مرسته وشي د دوست محمد خان بل ورور ، چې شپږ محمد خان نومېدہ هغه یې د بلوجستان و خواهه ولیړه ، چې د هغه ځای نه هم کومک وغواړي کله ، چې سردار عبدالله خان دیوان بیگی د وزیر شاه ولی خان په فکر او شوم نیت پوه شو ؟ نو ورو ورو یې خپل ملاتې (ملګري) له کندهار خڅه وایستل او خپلو کورونو ته یې ولیړل دیوان بیگی د شهزاده تیمور په ملاتې او لنګه کولو په ډېره ټینګه سره د وزیر شاولي خان نه مرور شو او ددې کار د شندولو په فکر کې شو د وزیر شاه ولی خان زوی دوست محمد خان کله ، چې د تیمور شاه له راتګ نه کندهار ته خبر شو سمدلاسه د عبدالله خان دیوان بیگی کور ته دننواتې او عذرکولو په نیت ورغی دیوان بیگی په ظاهره له هغه سره ډېر نه وضعیت وکړ ، خو په پته او باطن کې یې خوتنه په دې وګومارل ، چې هغه د خپل قام نه د باندې پرې نېډی او نظر بند یې وساتي ، د دوست محمد خان مور ، چې د خپل زوی له نظرېند کېدو خڅه خبره شوله سمدستي او بې له درنګ نه یې خپل میره (شاولي خان) په دې مجبور کې چې دی له خپلو دوو نورو زامنو شکورالله خان او آزاد خان سره د عبدالله خان دیوان بیگی کور ته دروغې او سلا د پاره ورشی

وزیر شاولي خان خه وخت ، چې د خپلو دوو زامنو او دوو خوریونو سره د دیوان بیگی کره ورسېد ، سمدلاسه د دیوان بیگی له خوانه ، بې له دې ، چې خبرې ورسه وکړي ، بندیان شول د بندی کېدلو نه یې وروسته ټول شهزاده تیمور ته په ډېره مینه او خوشالۍ ور واستول تیمور ، چې د وزیر شاولي خان نه ډېر کلك خپه ، خواشیني او اندېښمن و؛ نو انګو خان نامي یې په پته سره چې د وزیر شاولي خان ډېر سخت او سر تیری تربور و دده او د هغه د زامنو د وژولو د پاره وګوماره انګو خان ، چې په خپل ژوند کې دا ورڅه له خدايه غوبښه د اختر د ورځې په شان ورته خوشاله شو او دا کار یې په ډېر مینه او خوبنې سره تر سره کړ؛ نو یې د وزیر شاولي خان او د هغه په زامنو خپله خوا يخه او درې واړه یې یو ځای ووژل (1) انګو خان بې له شکه د دوی وژلو ته دومره تېږي و ، چې د هغه په سرو وينو یې خپل لاسونه په ډېرې خوبنې سره د نکریزو په څېر رنګ او سره کړل د وزیر شاه ولی خان د وژلو سره سم د هغه دوو خوریونه د اسلام خان په لاس په هماغه ګړي کې یو ځای ووژل شول (2) که لې خیر شو وينو ، چې د خپلوي د پیوند له امله وچ او لامده دواړه یو ځای سره وښول او له بلې خوا د وزیر شاه ولی خان وژلو د قام د مشرانو تر منځ د خپگان او مخالفت اور لا پسې تازه کړ

تیمور شاه او حافظ شپر محمد خان (د وزیر شاولی خان زوی):

د تیمور او سلیمان د تخت کېناستو په موضوع باندي کله، چې وزیر شاولی خان د نورو مشرانو خخه خوا بدی شو؛ نو د تیمور د نه پادشاه کېدو د پاره یې خپل کوبښونه پیل کړل، لکه، چې د مخه مو وویل شپر محمد خان د خپل پلار له خوا خخه د مرستې او کومک د پاره نصیر خان بلوڅ ته ولپرول شو دی د خه مودې د پاره هلتنه پاتې او هڅه یې کوله، چې د پلار د ملاتېر د پاره خلک پیدا کړي، مګر لکه، چې ولبدل شول تیمور شاه د رارسېدو سره د دیوان بیگی په مرسته دده پلار، ورونه او د پلار خوریونه مړه کړل؛ نو هغه له وېږي هلتنه پاتې شو تیمور شاه، چې د شپر محمد خان له وېږي او اړودوړ د پېښېدو نه بېغمه نه؛ نو ددې بلوا د پای ته رسولو په غرض یې نصیر خان بلوڅ ته یو پیغام ور واستاوه او له هغه خخه یې د شپر محمد خان د بېرته ستښېدو غونښته کړي وه نصیر خان بلوڅ، چې غیرتمن سپړی و د شیرمحمد خان د لپرلو او استولو نه بیخي دده وکړه، دده دا کار ددې د پاره او پوهېډه، چې که چېږي سمدلاسه شپر محمد خان د تیمور شاه لاس ته وړشي؛ نو دا به هم خامخا د هغه پلار او ورونو په څېر مړ کړي) 1)

د وخت په تېرېدو سره کله، چې شپر محمد خان ته دا جوته شوه، چې تیمور شاه په کابل کې دی؛ نو یې دا وخت د خان د پاره غنیمت وګانه د خپلو ملګرو او لینکر سره له بلو چستان خخه راووت او کندهار ته راستون شو، شپرمحمد خان، چې هوښیار او خیړک سپړی و په کندهار کې یې د تیمور شاه په ګټه د عبدالخالق خان ورور ته، چې د تیمور شاه پر ضد درېدلی و کلکه ماتې ورکړه حافظ شپر محمد خان یوه عريضه د خپلو جرمونو د عفوی او بښې په غرض جوړه او ترتیب کړه، د شهزاده همایون په شاهدی او کلک ملاتېر یې تیمور شاه ته ور واستوله) 1)

شهزاده همایون د حافظ شپرمحمد خان صداقت، مېړانه، مرسته او ملاتېر د عبدالخالق د ورور په پېښه کې خپل پلار ته په یو په پوره ډاډ خرګند کړ کله، چې شپر محمد خان ته موقع په لاس ورغله او د تیمور شاه سره یې په کابل کې لیدنه او کتنه وکړه، د هغه عريضه یې په ډېر غور سره وکتله، تیمور شاه، چې د نرم زړه خښتن و، سمدستي یې هغه وښبلو او ټول هغه مال او جایداد، چې د خپل پلار (وزیر شاولی خان) د مخالفت په اثر ورځنې ضبط شوی وو بېر ته ده ته په والک کې ورکړل په دې ډول سره شپر محمد خان د تیمور شاه د ډېرو کلکو ملاتېرو (ملګرو) خخه وګنېل شو) 2)

تیمور شاه او سردار پاینده خان بارکزی:

اعلیحضرت تیمور شاه د تخت له کیناستني وروسته سردار رحیم داد خان د حاجی جمال خان مشر زوی بارکزیو په سرداری او مشری وټاکه، دغه نوي مشر ته یې د خپل پلار مقام، عزت او منزلت ور وسپاره خرنګه، چې دی یو

خودخواه، خود غرضه او بې واکه سپى و؛ نو د خپل بې کفایتى او بدې روپى لە املە ديوى لندي مودى د تېرىدۇ نە وروستە د خپل مقام (سردارى او مشرى) خخە لرى كېرى شو او پر ئايى بې د هغە ورور سردار پانىدە خان پە مشرى وتاكل شو ، دا دېر پوه او ھوبىيارە سپى و او د تىمۇر شاھ سره يې بې مىستې وکېرى او كولى يې ، دا چې ددە ورور سردار رحيم داد خان يې ولې لرى كې ؟ د هغە د بې اعتمادى او بې اعتبارى علتونە دېر دى، چې مۇرۇ د مثال د پارە دې لاندى پېشىپ تە اشارە كۈو

"سردار رحيم داد خان پە خپلە د پادشاھ پە مخ كې لە شوخى او سپكوالى خخە كار اخىست ، بل دا، چې د دې داسې يو بې کفایتە شوخ او سپين سترگى سپى پە رتبە او منصب باندى د نورو درباريانو سره رخە او كىنه پيدا شوھ ، كە خە هم دارنگە خېرى د هغە وخت د درباريانو تر منج يوه كوچنى خېرى وھ دا، حكە ، چې د يوه لوروالى د بل د پارە تكلىف و، هر يوه غۇشتە چې خپل ئان ، ئاي او ثروت د مقام د نفوذ او زور پە وجە لور كېرى ، پە هر صورت دا سردار د خپل بې کفایتى لە املە گۈشە كېرى شو)1()

د پورتە تكى د اثبات د پارە د قاضى فيض الله خان پەت تحرىك او بلوا د سردار رحيم داد خان پە مقابل كې زمۇنبر لە پارە پورە باورى دليل دى قاضى غۇشتىل ، چې د بېلۇ بېلۇ قامونو مشران پە خپل منج كې سره واجھى ده پە دې پەت تحرىك سره دا هيلە درلودله ، چې د درانىو سردارانو پە لرى كېدو سره بە زما مقام لور او اوجت شى(2) قاضى ، چې پە ختە او اصل پېنتون نە و غۇشتە يې ، چې پېنتانە پە خپلۇ منجۇ كې سره بې اتفاقە واجھى ، خو، چې پە دې دول سره كمزورى او خوارشى ، د قاضى دغە پەت تحرىك و ، چې د سردار رحيم داد خان غوندى ھوبىيار سپى هم تىمۇر شاھ لە مشرى نە لرى كېرى او پر ئايى بې د هغە ورور سردار پانىدە خان پە مشرى وگومارە ، ددغى دوري تارىخ ليكونكى او تارىخ پوهان وايى ، چې د سردار پانىدە خان منج تە راتگ هم يوازى او يوازى ددە پە شخصى لياقت، پوهە او كېرو وپو پورى تېلى و دى نە يوازى دا، چې تىمۇر شاھ تە گران و بلكى پە قام او خپلە تولنە كې يې دېر ملگرى او پلويان پيدا كېرى وو ، لە تولو نە يې غورە دا، چې د د عبدالخالق خان پە پېشە كې د خپل ئان خخە دېر پوخ تدبىر د هغە د شىندىلولو د پارە خېرى كېرى و (1) دا ددە تدبىر او پوخ كار و، چې د عبدالخالق بلوا (وروستە بە پە خپل ئاي كې راولىشى) ختمە شوھ ، پە دې دول ددى نامي سردار سره د تىمۇر شاھ دىريه مىنە پيدا شوي وە ؛ نو تىمۇر شاھ هم لور مقام هغە تە وركېرى و

تىمۇر شاھ او سردار جان خان پوپلىزى:

تىمۇر شاھ د خپل سلطنت پە وخت او زمانە كې د كورنى سياست د تىينگولو لە پارە د سليمان پە خېر د غەتو او لويو قامى سردارانو خخە پە وپرە او داركې و لە همىدى كبلە يې هغە يوپۇ لە كندھار خخە د خپل حكومت مرکز تە راوبالل ، خو، چې وکولاي شى د هغۇرى لە وپرى پرتە د سلطنت واڭى تىينگى كېرى د قام لە منج نە د مشرانو رابلل او ويستل

ددي مقصده د پاره وو، چې په مشرانو قام راټول نه شي ، په دې ډول ده غټه مشران له خان سره نړدي په مرکز او پایتحت کې ساتل اوله خپل کور ، کلي او قام نه يې ګونې او خنګ ته کړل، ده مشرانو ته د خپل پلار په شان ډېره تنخوا ورکوله ددي سره له بله پلوه تيمور شاه د خپل وخت ډېر لوی او غټه مشران او سرداران د فیض الله خان په تحریک ، چې د تيمور شاه په دربار کې د غټه اعتبار او منصب خبستن و په ډول ډول پلمو خوار او کمزوري کړل ، د ساري په ډول د دوى له جملې او ډلي نه يو سردار جانخان پوپلزی د حليم خان زوي ، چې د مشهد د معاملو د ختمولو او د احمد شاه بابا مرګ نه وروسته له سکندر خان سره پېښور ته لېږل شوی و کله ، چې تيمور شاه د تخت کیناستو نه لړه موډه وروسته خه آرام او خای په خای شو سردار جان خان سپه سالار او دده زوي سکندر خان يې د دوو بېلو بېلو فرمانونو په واسطه مرکز ته را وغونستل ، دوى دواړه د فرمانونو د رسپدلو نه وروسته په ډېره بېړه سره کابل ته راغل د دوى د راتګ علت د وزیر شاولي خان د مرګ له امله خپگان او ملاتړ ګټل شوی دی کله ، چې را ورسپدل ، له دې خای نه زر تر زره کندهار ته ولېږل شول په لومړي سر کې دواړه بشه و نازول شول ، خو د خو ورڅوله تم کېدو او تېږدو نه وروسته سردار جانخان او د هغه ورور زمانخان د قاضي فیض الله خان په سلطنت ، چې يو غیر پښتون درباري و دواړه د تيمور شاه له خوا خڅه بندیان شول ، قاضي فیض الله خان په ډېره خیركتيا سره تيمور شاه په دې پوه کړي و چې دوى په قام کې غټه نوم لري او بل دا، چې د وزیر شاولي خان په مرګ هم خپه او خواشيني دی ؟ نو يې بندې کول ضروري کار دی د فیض الله خان خبره تيمور شاه په ډاګ نه غورڅوله خه به يې ، چې ورته ويل ، هغه منل کېدل د دوى دواړو د بندې کيدلو علت همدا وو خو په تيره د قاضي فیض الله خان او دده د ملګرو تحریک ، چې په دربار کې يې د مشرانو د خپلو د پاره پېل کړي و مړه اور ته يې ببوزی واهمه ددوى په دې کار سره يې دا ځل بېر ته هغه پخوانۍ بلوا، چې د وزیر شاولي خان د مرګ له امله د قام د مشرانو تر منځ پیدا شوي وه ، د تيمور شاه غوريو ته ورسوله ، که خه هم سردار جان خان هیڅ ګناه نه درلودله او د تيمور شاه سره يې زيات اخلاص او مينه درلودله) 1)

فیض الله خان نه غونستل ، چې پښتانه دې آرام وي ؟ نو دده په تحریک سره په 1191 ټمری کال کې سردار جانخان د پښتنو میرېنۍ اتل په دل آرام کې د مخالفینو له خوا مسموم شو او ددي مسمومیت په اثر يې د فاني نړۍ نه د ابد د پاره ستړګې پتې کړي ، دا په ډاګه جوته شوه ، چې د فیض الله خان په پتو تحریکونو سره تيمور شاه ډېر زپور او توريالي پښتانه مشران له لاسه ورکړل او هم يې دده د تحریک له مخې په خپل منځ کې سره واچول ، چې په دوى کې يې لوی درز او بېلتون را پیدا کړ

تيمور شاه او برخوردار خان:

دا میېزى افغان پښتون د هغۇ خانانو په ڈله کې و كوم چې، د تیمور شاه د سلطنت او په تخت باندې د كیناستونه د مخه د شهزاده سليمان په ملاتر د وزير شاولی خان سره ولار وو برخوردار خان د لوی احمد شاه بابا په زمانه کې د لښکر په تنظيم او ترتیب گومارل شوي او دده له غوره ملګرو خخه گنبل کپدە، كله، چې د احمد شاه بابا له مرگ نه خه موده وروسته تیمور شاه په تخت باندې كیناست؛ نو د هغه مخالفین په تېرہ شاولی خان او دده ملاتر ملګري، چې په خپل هدف او مقصد کې بريالي نه شول، دېر خواشيني شول، بر خوردار خان له هغه وخت خخه له تیمور شاه نه ډارېدہ او تل وېره ورسره مله وه دې پوهېدە، چې تیمور شاه په هر رنگ او وجه سره، چې کېپوي ماله منځه وړي او دی د تیمور شاه ګړوته متوجه وو او غوبښته يې، چې په مناسب وخت کې هغه ته د خان د عفوې په برخه کې خه عرض وړاندې کړي دا، څکه دې په دې هم پوه، چې تیمور شاه د نرم زړه خښتن دی كله يې، چې چاته د زړه سوي او ترحم کولو مخ ور واوري؛ نو بې له درنگ خخه يې پخوانۍ رخې له زړه خخه ووزي او سړي بخښي برخوردار خان يوه ورخ د خان د خلاصون د پاره داسې چاره او تدبیر وسنجلو (1)، چې تیمور شاه له حده زيات ورباندې مهربانه شو او د هغه تېر کړه يې هېر او خورا لورېينه يې پري وکړه، په دې کار او تدبیر سره د تیمور شاه په نبردي ملاتر ملګرو کې حساب شو

تیمور شاه او د عبدالخالق خان را پورته کېدل:

د تیمور شاه د پادشاه کېدو د بيان په وخت کې مو د مخه دا تکي ياد شو، چې درانيو د عبدالخالق د ملاتر او د هغه د پادشاه کېدو د پاره ليچې پورته کړي، خو دا پېښه زر تر زره د حاجي جمال خان زوي سردار پاینده خان له خوا د تیمور شاه په ګټه شنیده شوه:

د 1774 او 1775 کالو ترمنځ يو کلك اړودوړ د تیمور شاه د پادشاهي د ړنګېدو د پاره پېښ شو، چې مشر يې عبدالخالق و (1) دې نامي سردار او مشر په دې لنډ وخت کې د بسکار پور د مخکو د ماليې اجاره په شپږو لکو روپيو په غاره اخيستې وه د ماليې د راتبولولو د پاره تیمور شاه شيخ عبدالطيف خان د ماليې وزير هغه ته ور ولېږه، چې د مخکو ماليه ور خخه واخلي او د دولت خزانې ته يې واچوي كله، چې د ماليې وزير ور ورسېد له هغه يې د ماليې د ټولېډو غوبښنه وکړه، خو عبدالخالق خان د ماليې وزير ته په ځواب کې وویل: "خوارې مه کوه تر اوسيه پوري زر نه دي راتبول شوي" د ماليې وزير بيا بيا د ماليې د غوبښني تاکيد او تینګار وکړ او خو تنه يې هغه ته ورولېږل او ورته ويلې يې و، چې عبدالخالق خان ته وواياست، چې د ماليې ورکړه ضرور ده ورلېږل شويو کسانو د عبدالخالق خان په حضور کې د ماليې د وزېر خبرې هغه ته واورولي، خو عبدالخالق خان هغه ته وویل: "ماليه نشيته، زما ځواب په دې برخه کې منفي او نه دې"

عبدالخالق خان پوهېده ، چې د مالیې وزیر به زما په دې کار زما له خوا خخه پادشاه ته شکایت وکړي؛ نو یې د ځان د ساتنې د پاره د بنکارپور مټکه د پادشاه د ډار او وبرې له کبله پرېښود له او کندههار ته ، چې د درانیو مرکزو راغي، تيمور شاه هم ددي یاغي او سرکښ سپري د ټکولو له پاره خو تنه و ګومارل چې هنډه پيدا کړي ، خنګه ، چې ده څيل ځان ډېر ساته؛ نو هنډه پيدا نه کړاي شو، عبدالخالق خان په ډېره بېړه او تلوار سره پر لاره تېر شوی او د کندههار مرکز ته رسپدلي و؛ نو ځکه د تيمور شاه ګومارل شويو کسانو پيدا نه کړ) 1)

عبدالخالق خان ، چې د احمدشاه بابا تره او مشر سپري و کله ، چې کندههار ته را ورسپد؛ نو په کندههار کې یې د درانیو په یوه لویه جرګه او غونډه کې مشرانو ته د تيمور شاه له خوا زيات شکایت وکړ او داسې یې وویل : "تيمور شاه درانیو په بنه او درانده نظر نه ګوري ، په دربار کې یې پښتنه لړدي ډېر او د هنډوي پر ځای یې دربار د نورو پستو (نرمو) ژبيو خخه ډک دی او هنډه نازوی ، دا نازولي، چې په خته پښتنه نه دي په هنډه باندي پښتنه په څيل منځ کې سره وهي " په دې شبې کې هنډه مشران ، چې د وزير شاولي خان په مرګ د تيمور شاه خخه زيات خواشيني او مرور وو، د عبدالخالق خان شکایت او خبرو ته یې په ټینګه غور ونيو(1) او د هنډه سره یې ګډه پرېکړه د تيمور شاه د غورځلوا او ټکولو د پاره وکړه د عبدالخالق خان د خبرو نه وروسته د هنډه د ملاتړ ملګرو او مشرانو له خوا خخه دي د تيمور شاه پر ځای د سلطنت او د پادشاهي د مقام او تخت کيناستو د پاره په ګوتنه او وګومارل شو، چې مور تول به ددي ګډه هدف د لاس ته راپرو د پاره درسره یو ځای ولاروو تردي پرېکړي وروسته مشرانو هنډه ته پنځه ويشت زره (25000) عسکري لښکر، چې د قومي او ولسي خلکو نه جوړ شوی و په والک کې ورکړ او د کابل د نیولو په نيت او د تيمور شاه د پادشاهي د ډنګولو په خيال په ډېر غورځنګ سره له کندههار خخه مخ په کابل را روان شو او د جنګ د پاره یې لازم او منظم ترتیب ونیو درانی تيمورشاه ، چې د عبدالخالق خان او د هنډه د ملاتړ مشرانو له دې کلک اقدام نه د کابل په لور خبر اوږا ګاه شوی و، خوراخوا بدی، پرېشان او خپه؛ نو ده د ځان د ساتنې او سلطنت د دوام او پایښت دکابل، جلآباد او پېښور شاو خوا اميرانو او مشرانو ته دمرستې او کومک پیغامونه ور ولېرل ، چې ددي بلوا د ختمېدو د پاره ورسره ملګري شي، خو دوی له خوا کوم مثبت خواب هنډه ته ورنه کړ شو دي ، چې د څيلو پیغامونو د استول شويو سيمو نه نا اميد شو؛ نو یې بله چاره پرته له دې خخه ونه یidle او سمدلاسه یې دلاورخان د بلخ له ولايت نه کابل ته راوغونښت او دا ددي له پاره ، چې په تنګ او لنډ وخت کې له هنډه سره مرسټه وکړي

په دې حساس، لنډاو تنګ وخت کې، چې عبدالخالق خان د کندههار له خوانه د کابل لوري ته د کابل د نیولو د پاره راروان و، د کابل د سيمې مشران او منصبداران هم د تيمورشاه د امر نه تقریباً په دده او واوبنټل او په جلا جلا دول یې د دفاع او مخ نیوی پیشنهادونه وړاندې کړل د تيمورشاه مور، چې په دې لنډ وخت کې دا بد حال ولید(1) او د هنډه ماتې خامخا ورته ضرور اېسېدله؛ نو بې له درنګ نه عبدالله خان دیوان بيګي ته ورغله او په څيل لاس یې د تيمور شاه او دده لاسونه سره ورکړل او ورته وی ویل : "بناغليه دیوان بيګي صاحبه ! ما نن ورڅ د شاه درانی زوي

په تا سپارلى دی" په دې شېبه کې که خه هم دیوان بىگي د هغې خبرې ته سم پام ونه کر دا حکه د هغه زوي د عبدالخالق په ډله کې شامل او د هغه د ملاتېر ملګرو خڅه، خو دغه دليل تر ډېرې پوري سم نه دی کوم علت، چې مۇرخين غوره گنې هغه دادى: له يوې خوا تيمورشاه د وزير شاولي خان د وژلو له امله هغه ته خپل اهمىت بايلى و، دا حکه ده داسې فکر نه کاوه، چې زما په ملاتېر سره، چې وزير شاولي خان هغه ته وسپارل شو؛ نو به يې سمدلاسه مړ کړي، دې کوچنې کار تيمورشاه دیوان بىگي ته ووراو کوچنې کړي و، له بلې خوا د مرکز (پایتحت) بدلوو او د پارس دود او دستور خوبنولو بنې او ځینو نورو نیمګرتیاوو دیوان بىگي له تيمورشاه خڅه اړولی و؛ نو ځکه يې د هغه د مور خبرو ته خه توجه ونه کړه

کله، چې تيمور شاه ټولې لاري پر مخ ترپې ولیدلې؛ نو خو را نامايد او خپه شو دی د خپل تدبیر په سنجولو کې و او ناببره، چې ډېرې غصې او قهر نیولی، و په تر یو تندی يې سمدلاسه خپل زر تنه تنخوا خواره سپاهيان، چې ده په خپل وخت کې نیولي وو د جعفر خان چندولي تر مشرى لاندې د غزنې په لور د عبدالخالق د ماتې د پاره ولېرل، ددغو عسکرو له لېرلوا وروسته دی د شپړو زرو تنو سره روان شو او د شش ګاو په برخه کې يې د عبدالخالق د مخ نیوی او مقابلي لارو نیوله کله، چې د دواړو دبمنو او مخالفو دلو د مخامخ کېدو په وخت کې د عبدالخالق خان د لښکر نه دوه تنه مشران محراب خان او دلاور خان له هغه نه جلا او بې له کومې ګټې او د دوستې په خاطر د تيمور شاه سره ودرېدل او هغوله هغان سره يوه ډله ملګري هم بېل کړل (1) په دې کار سره د تيمور شاه مېټ کلك او د عبدالخالق مېټ کمزوری شو، تيمورشاه، چې عبدالخالق او د هغه نورو نېږدي مشرانو ته دېر قهر نیولی و د عبدالخالق د لاري د بندولو په غرض يې، چې د کابل په لور مخ په وړاندې رانه شي، خلور سوه قلماقی غلامان په لار کې ګومارلى وو او هغوي ته يې د دبمنو ډلې د خپلوا لازم هدایتونه ورکړي و، د دبمنو ډلو ترمنځ په شش ګاو کې د مخامخ کېدوله امله جنګ په ډېر قوت سره پیل شو خنګه، چې د تيمور شاه لښکر په درنده او قوي شاهي باجي خاني او درندو توپونو باندي سنبال (2) د جنګ او نښتې په وخت کې بری او فتحه په برخه شوه د کندهار لښکر، چې ډېره وسله نه درلودله او په منظم ډول سره يې جنګ نه شو کولای د جنګ په وخت کې دوه زره تنه مړه او عبدالخالق هم د تيمور شاه د لښکر لاس ته ورغى (2) په دې جنګ کې مدد خان او سردار پاينده خان په خپله ځيركتيا سره د عبدالخالق خان ډېر زيات پاخه ملګري د جنګ په وخت کې د تيمور شاه په خوا راواړول همدارنګه مدد خان، چې يو پوه او زپور جګړن و په جنګ کې يې کلكه توره وکړه

د تيمورشاه په وخت کې دا پې ساري اړودور، چې د عبدالخالق په مشرى پیل شوی و، دده په نیولو او ماتې سره ختم شو خنګه، چې عبدالخالق خان مشر او سپین ډيرى سړۍ و؛ نو د نیولو په وخت کې يې د مرګ نه د خلاصون له پاره فکر کړي و، ده د هوښيارى نه کار واخیست کله، چې تيمورشاه ته راوستل شو؛ نو بې له درنګ نه يې د هغه د وژلو امر صادر کړ، خو هغه داسې ورته وویل: "آیا ته شرم نه لري، چې ما ستا پلار سره په يوه ګډ لوښي کې

همیشه چو دی خورله او هغه به زما احترام کاوه دا حکه زه د هغه تره و م (1) تیمورشا، چې د نرم خوی او تنکی زړه خښتن و د هغه وژلو نه تېر شو او د ځان سره یې وساته، خو ددې سره یې هغه په سترګو ړوندکړ، په دې دول د عبدالخالق دا سخته بلوا د تیمورشا په مقابل کې ختمه شوه

تیمور شاه او د فیض الله خان خلیل بغاوت:

په 1779 کال کې د خلیلو مشر فیض الله خان، د څکمنیو صاحب زاده او د برو مومندو مشر ارسلاخان د تیمور شاه د وژلو او د شهزاده سکندر شاه د پادشاه کېدو د پاره، چې د احمدشاه بابا شپږم زوی و ، په ګډه دا پرپکړه وکړه، چې په هره وجه کېږي (1) دوی به دا عمل او خپل جوړ شوی پلان تر سره کوي ، ولو که د دوی په وژلو هم تمام شي په دغه وخت کې تیمورشا د پېښور په بالاحصار کې په خپله شاهی کلا کې استوګنه درلودله او د پنجاب د حملې او برید په باره کې یې د خپلو مشرانو او مخورو سره سلا مشوره او فکر کاوه) 2 (

فیض الله خان ، چې د پېښور د مھکوالو ، مشرانو او غټانو رئیس و ، د تیمور شاه د وژلو پرپکړه او پلان یې بیا د تیمورشا له یوه نېږدي دوست خواجه سری یاقوت خان سره نوی کړ (3) خواجه یاقوت ، چې د تیمورشا د حرم او دده د سرای د ساتلو مشر و او په دې پرپکړه یې خوله پنځه کړه او چاته یې خه ونه ویل فیض الله خان د خپل پلان د عملی کولو د پاره له خپل ملاتړ ملګرو سره په اول کې د مکر او حیلې خڅه کار واخیست او د دوستی په جامه کې یې له چل نه کار واخیست د تیمورشا حضور ته راغی او کله ، چې دی هلتنه د خپلو ملاتړو کسانو سره ورسید؛ نو داسې یې وویل : " مونږ د پادشاه حضور ته دا ډول عرض لرو، د پنجاب سېکانو د مسلمانانو په ضد او د هغوي د ماتولو د پاره بلوا او اړودوړ را پورته کړي دی اما ستاسو امیران او منصبداران ډېر ورڅخه تنګ شوي دي، که د پادشاه اجازه او امر وي زه به د خلیلو، مومندو او ځینو نورو خلکو په راتولولو د هغوي کرارولو او خپلو ته ورودانګم تیمورشا دده عرض منظور او هغه یې ومانه) 1 ("

فیض الله خان خلیل ، چې مخکې له مخکې د تیمور شاه د وژلو اوله سلطنت نه د غورڅولو نیت او قصد کړي و د خپل مرام او مطلب د ترسره کېدو نه وروسته د پنځه ویشت زره لښکر سره د فرصت او وخت په انتظار کېناست، او دې ته سترګې په لار و چې کله به خپل هود ترسره کړي فیض الله خان یوه ورڅه د غرمې د چو دی خورلو خڅه وروسته د غرمې د خوب په نیت چې ویده شي د پېښور بالاحصار ته ولاړ ، ددې په ځای چې ویده شي د سلطاني تاریخ په قول (1) دا وخت یې له بل هر وخت نه نېه غنیمت وګانه او ملاتړ ملګري او خانان یې د خپل ټول را غونډ شوي لښکر سره ، چې شلو زرو تنو ته رسپدې او د مخه یې مشوره او پرپکړه کړي وه د تیمورشا د کتنې او لیدنې په پلمه د هغه پر حصار او مانۍ وردنه شول د کلا پېره دارانو او ساتونکو زیات مقاومت وکړ او ورته وي ویل : " ې له مشرانو باید ټول ولاړ نه شئ " د پېره دارانو مقاومت او تینګار په بهانه ، چې فیض الله خان خپل لښکر پوه کړي و ،

په پوره بېرحمى او بې له زړه سوي خخه د هغوى په وژلو برید او لاس پوري کړ، په دې شibile کي يوشمېر پيره داران او ساتونکي ووژل شول خه وخت، چې تيمورشاه د خپلو پيره دارانو سوي ناري، چغي او بدحال وليد نو د حصار لور برخ (برج) ته و خوت او خپل خاص او مخصوص ګارډ ته (دده د مخصوص ګارډ یادونه د مخه راغلي ده، هغه خپل ساتونکي ګارډ اسحق زيو نه جوړ وه، ده په هغه باور درلود، چې په دې مشکل او سخت وخت کې به مې په کار شي؛ نويې د قام بې قاعدي لښکر، چې د درانيو او نورو پښتنو قومونو نه جوړ شوي و له منځه لري کړ او پر ئائي بې تنخوا خواره عسکر، د تاجکو او اسحق زيونه د عسکرو په بنهه سنبل کړ) اشاره وکړه او هغوى ته ې وویل، چې ارګ ته د مقابلې او تورې د پاره ورنوزئ شاهي عسکرو، چې د مقابل لوري حيله ګر لښکر وليد د خپلې وسلې او ځان د ساتني په غرض بې داسې سخت برید پري وکړ، چې په یوه درنګ ې د خپلې درندې شاهي وسلې په قوت له کلا نه ورشنې (بېديا) ته وویستل، دوي هغوى ته موقع ورنه کړه او په خورا مېرانه، توره او وژلو سره ې دفيض الله خان اود هغه د ملاتېر ملګرو ولسي لښکر په ماتولو باندي ې په دېره قهره خپله خوا يخه کړه، ددوی په پرلپسي وړاندې تګ سره په ولسي لښکر کې مانې ګډه شوه په دې سخت اړودور او چپاوکې فيض الله خان او د هغه زوي ونيول شول دوي دواړه له دېر کړاو او عذاب تېرولو نه وروسته ووژل شول ارسلاخان، چې د فيض الله خان سره ملګري او په دې پېښه کې ې لوی لاس درلود له دغه ئائي خخه وتبنتې، د خکمنيو صاحب زاده، چې یو روحاني او مذهبې سړۍ و د قام د نفوذ او په هغه باندي د زړه د بدېدو له امله د مرګ نه بچ کړاي شو په دې ډول سره د دغه درېو تنو پته پېټکړه، چې د تيمورشاه د مرګ او وژلو د پاره شوي وه ناكامه شوه دغه درنه پېښه دده د عسکرو په مېړانه او سرېندنه، چې دده په اشاره سره د دېښمن په مقابل کې ودرېدل بېخي شنډه کړاي شو

د ارسلاخان تېښته:

ارسلاخان، چې سلطاني تاريخ د اسدالله په نوم یاد کړي دی، د لوی احمد شاه بابا په وخت کې د سرهند په صوبه داري (1) مقرر او احمدشاه بابا ته دېر ګران و له بدھ مرغه په دې وخت کې ې د خليل (فيض الله خان) سره د ډېری ګټې په خاطر د تيمورشاه مرګ ته ملا وټله، کله، چې ده او فيض الله خان په خپل جوړ شوي پلان کې د تيمورشاه له خوا ماتې وڅوړه؛ نو فيض الله خان د مرګ په ليدلو سره دی وتبنتې او ځان ې په اتمانخپلو ته ورساوه (2) کله، چې ارسلاخان د اتمانخپلو لومړي کلې ته نېږدي ورسېد، د کلې مشران د خبرو د پاره د هغه سره د کلې نه بېديا ته ووټل او هغه ته ې وویل：“تا موږ په خپل کلې کې پرېښبدلى او ساتلى نه شو دا، ځکه، چې موږ د پادشاه سره د مقابلې او جګړې توان نه لرو، هغه زموږ پادشاه دی خه وخت، چې ته زموږ کلې او سېمې ته نزوې او شپه تېره کړي؛ نو موږ خامخا ستا د ساتني په باب پېښتني دود او پېښتونواله تر سره کوو او په ننګه دې درېرو ارسلاخان د دوي سره د یو لړ خبرو کولو نه وروسته په یو چل خپله کډه د خپلو ملګرو په لاس کلې ته وردنه کړه او د هغه چل داو؛ ده په ډېر مهارت سره د کلې مشران په خبرو کړل او ملګرو ته ې پخوا ويلى وو چې زه به د دوي سره خبرې کوم او په دې وخت کې به سمدستي تاسې کلې ته زما د کډې سره نزوې کله، چې د کلې مشران د کډې

په ننوتلو باندې کلي ته خبر شول؛ نو يې ورته وویل اوس د خبرو ضرورت پاتې نه شو هرڅه سم شول، دی يې په تود هرکلي سره خپل کلي او جومات ته بوتلو او داسې يې ورته وویل : "ته اوس زمونږ ميلمه يې او مونږ د تاپه ساتنه مجبور يو) 1")

په دي ډول تيمورشاه د ارسلاخان د پيدا کېدو او نيلو نه ناميد شو؛ نو ديوه چل نه يې د هغه د لاس ته راوري لو دپاره کار واخیست، دده چل داو ده په خپلو مجلسو کې ویل : "ما اوس ارسلاخان بنېلى دی" دده داخبره ورو ورو په ولس او خلکو کې تیت او خوره شوه، هغو یقین وکړ، چې په رښتیا سره تيمورشاه د نرم زړه څښتن دی، مګر خه موده لا تیره نه وه، چې قاضي فيض الله خان تيمورشاه پوه کړ او هغه ته يې وویل : په هره وجه سره، چې کېږي ارسلاخان زه ستا حضور ته حاضروم قاضي فيض الله خان، چې پښتنه يې په کراره نه پرېښو دل ارسلاخان ته يې په چل او ذمه واري یو قرآن ور واستاوه، د بښني او خلاصون ليک يې د دي قرآن پر مخ، چې د شاهي مهر په واسطه سره ليکل شوي وکښو د، په دي توګه سره قاضي فيض الله خان ارسلاخان پښور ته را حاضر کړ، تيمورشاه په اول کې د قاضي فيض الله خان په شفاعت سره د ارسلاخان د وزلونه ډده وکړه،(1) مګر د خلکو او قاضي صاحب په چلونو سره د ښږدي درباريانو د زيات اسرار او شکایت له امله د هغه خوراکي د وزړو امر صادر کړ، او په حق ورسېد

تيمور شاه او د آزاد خان بغاوت:

آزاد خان د حاجي کريمداد خان زوي، دده پلار د علیحضرت احمد شاه بابا له خوا د کشمیر حکمران مقرر شو، او ددغې وظيفې نه د مخه يې د عرض بيګي وظيفه ترسره کوله کله، چې حاجي کريمداد خان مړ شو، دده زوي آزادخان تيمور شاه له خوا خپل د پلار پر ئاي په کشمیر کې حاکم وټاکل شو)2(

آزادخان په خپل وخت او زمانه کې په سخاوت او مېړانه کې ساري نه درلود، د خپلې حکمرانۍ په وخت کې يې ډېر خلک د خپل نیک خوي او بنه سلوك په اثر د خان ملګري او پلويان کړي وو دا شان په خپل مت او توان لس زره کلک سواره په خپل خان پسي هم ملاتر درولي وو د وخت په تېريدو سره ده د دووکالونو حکمرانۍ کولو خخه وروسته د استقلال اعلان وکړ په دي شبيه کې دده ورونيه د تيمورشاه ملګري او ملاتر وو دې يې د پادشاه د یاغي کېدو نه منع کاوه، خو ده د هغو خبره ونه منله سره له دي، چې د هغو سلاې خوبنې نه کړه په دي وجه، چې د تيمورشاه پلويان وو، له کشمیر خخه يې هم وشېل)1(

څه وخت چې تيمور شاه د آزادخان له یاغي کېدو نه خبر شو ډېر خوابدي، پرېشان او خپه شو، خو د هغه د بلوا د شنډولو د پاره يې په اقدام لاس پوري کړ په لومړي سر کې يې هغه ته محمد علي خان، چې په کفایت خان سره مشهور و، دده د هدایت او نصیحت کولو دپاره وروليږه(2) تيمور شاه په دي وجه سره غوښته، چې د ازړور او د

نبه خوي پښتون بې له کوم زيان او تکلیف د رسپدلو خخه دې ته اړ کړي ، چې په خپله خونښه له دې کار او عزم نه لاس واخلي خو ، چې خبره توري او مرګ ته ونه رسیبړي

کله، چې کفایت خان دپادشاه په امر کشمیرته ورسپد، په ډېره خوره ژبه اونرمه لهجه يې د تیمورشاہ پیغام هغه ته ورساوه او په خندا يې ورته ولوست د کشمیر د مالیې د غوبښتنې په برخه کې، چې آزادخان را تولوله او مصرف کړې وه د هغې په عوض کې يې له ده خخه دوه درې لکه روپې د سفر خرڅ په پلمه وغوبښتنې دا شان يې د هغه د حال او استقلال غوبښتنې په باره کې تیمورشاہ ته یو لیک واستاوه ددې خط په رسپدو سره تیمورشاہ د هغه په حال او کړو ، چې دده په مقابله کې پورته شوی و نهه خبر شو او د چارې په لته کې يې شو⁽¹⁾، په همدي وخت کې کفایت خان هم کابل ته را گرزېدلی و، کله چې کابل ته را ورسپد تیمور شاه يې د آزادخان له حال او کیفیت خخه خبر کړ له دې وروسته تیمور شاه مرتضی خان او زمان خان د آزاد خان ورونه د هغه د تکولو له پاره د دېرش زرو (30000) لښکرو سره ورواستول څه وخت ، چې دوی کشمیر ته ورسپدل آزادخان هلنله نه او د خپل خسر په کور کې ډېره و په دې وخت کې دی د ورونو له راتګ نه ، چې دده په ضد د لښکر سره راغلی وو خبر شو؛ نو په ډېره میرانه د هغو د جنګ او مقابله دپاره مخې ته ور ووت په لوړۍ نښته کې آزاد خان ماتې مومندله، خو دده د اکا زوی په دې نښته کې په پوره توري سره د تیمورشاہ د لښکر په مقابله کې کلک مقاومت وکړ دده

د مېړانې او بريالي حملې له امله په پاي کې د تیمورشاہ لښکر مات او تیښتې ته اړ شو، خو د ماتې له امله د آزاد خان سره یو ځای د کشمیر لورته په ګډه دننه شول د تیمورشاہ په لښکرو کې یوازې یو تن ، چې د سیدانو خخه و تر آخره پورې کلک په میرانه ودرېد، تردې اندازې پورې میرانه يې وکړه ، چې دده توره او قوت په خپله د آزاد خان هم خوبن شو او د ماتې نه وروسته يې هغه ته د میرانې له امله ډېر عزت ورکړ آزاد خان د تیمورشاہ د لښکرو نه درې زره تنہ بندیان ونیول او هغوي ته يې وویل : " تاسې ته خپله په دې تکي واک او اختيار دی ، چې کشمیر کې زما ملازمت کوئ او یا بېرته کابل ته ځئ " د دوی له ډلې نه یونیم زر تنہ په دې راضي شول چې بېرته کابل ته ولارې شي، آزادخان د دوی له دې نظر يې او راې نه ناراضه او خوابدي شو او په پته يې د مظفرآباد بېړۍ چلونکو ته د هغوي د ډوبولو امر صادر کړ څه وخت ، چې ددې ماتې خبر تیمورشاہ ته ورسید سمدستی له کابل نه د پېښور په لور و خوځېد او پېښور ته د رسپدو سره سم يې سردار مددخان اسحق زۍ او ځینې نور سرداران د کشمیر خواته ولېړل ، خو ، چې آزادخان له پښو وغورځوي او له دې سختې پېښې نه په امن شي څه وخت ، چې د تیمورشاہ په امر سردار مدد خان د آزادخان د ماتولو دپاره کشمیر ته ورسپد، د رسپدلو سره يې سم او بې له درنګ نه په جنګ لاس پورې کړ ، د دواړو دېښمنو او مخالفو دلو ترمنځ خو ورځې پرله پسې سخته نښته وشوه دير ځوانان په کې خاورې شول ، خو یوې خوا ته هم فتحه او برې په نصیب نه شو سردار مددخان ، چې د تیمور شاه یو پوه نظامي سردار و په ډېره هوښياری او ځیركتيا سره يې⁽¹⁾ د آزاد خان ځینې سرداران او د لښکر مشران په خان پسې واړول ، کله ، چې آزادخان له دې کار نه خبر شو او په دې هم پوه شو ، چې قوت او قدرت يې په خپل منځ کې کمزوری او توټې توټې

شي؛ نوبله لار يې ونه ليده، د وېرى او چار له کبله يې په تېبنته او فرار لاس پوري کړ، د جنګ په حال کې يې د راجه رستم کور ته، چې دده خسر و ځان ور ورساوه، دده د خسر کور او ځای، چې په وچ بیابان، سولین او شګلين داګ کې آباد شوی و د تیمورشاه د لښکرو په مقابل کې يې د دېوال او سد مثال درلود، دې وچ او سولین داګ ته، چې او به يې نه درلودلې د ورتلو امکان دېر کم او یا هیڅ نه و سردار مددخان، چې د هغه د تېبنتی لار و ليده او پوه شو، چې جنګ نه ورسره کېږي؛ نو د آزادخان خسر ته يې په کلکه ولیکل: که ته، چېږي خپل زوم یعنې آزادخان مور ته ونه سپاري او په لاس کې يې را نه کېږي، دده په ګناه به تا له تیغه تیر کړو، دا ستا د خبرېدو د پاره پیغام و، خونبه او رضا ستا هره لاره، چې ته غوره ګنبي هغه به د ځان د پاره خونبه کېږي راجه رسم د مددخان له وېري او د ځان او کورني د ساتنې د پاره آزاد خان د خوب په حال کې، چې ويده و، د مددخان سختو او خونخوارو پنجو ته وسپاره دې نامي او توریالی سردار (آزاد خان)، چې د خپل خسر حال ولید د مددخان د ور رسېدو سره سم يې په خپله ځان مړ کړ(1) په دې توګه تیمورشاه د کشمیر له دې کلک قیام نه په امن کې پاتې شو

د فتح خان یوسفزی یاغی لېدل:

فتح خان یوسفزی د مظفرآباد د ریاست د نیولو وروسته، کله، چې شاهی مالیه ټولوونکو د کشمیر د سیمې مالیه راټولوله د هغې د نه ورکولو مخه يې په کلکه سره ونیوله په دې دول سره دغه خان هم تیمورشاه ته یاغی شو خه وخت، چې تیمورشاه دده له یاغی کېدو او سر غړونې نه خبر شو، دېر په قار شو او د هغه د تکولو دپاره يې یو تکړه لښکر ولېړه کله، چې د تیمورشاه لښکر د فتح خان سره د مقابلې په وخت کې مخامنځ شو؛ نو د مخامنځ کېدو او جنګ په وخت کې يې ته هغه کلکه ماتې ورکړه، دا یاغی خان يې بندې د اعلحضرت تیمورشاه حضور ته لاس تړی راواست تیمورشاه، چې ولید سمدستی يې د هغه د غرغري حکم صادر کړ، په دغه ډول سره تیمورشاه دده له پورته کېدو خلاص او هغه خوارکي ووژل شو او دده د ریاست او خوکۍ پر ځای يې هغه زوي، چې د تیمورشاه ملاتړ او طرفدارو په کورسی باندي کېناوه

دوهم فصل

د تیمور شاه په وخت کې پوئي پېښې (لېنکر کېنى)

اعليحضرت تیمور شاه د خپل سلطنت او حکومت په دوره کې په کورینو پېښو سر بېره پنځه واره هند لوري ته خپلې لېنکري د پلار د امپراتوري د سرحدونو د ساتلو د پاره ولېږلي او په یاغي شویو سیمو باندي يې کلک یرغلونه تر سره کړل دده دا حملې او یرغلونه په ترتیب او وار سره په 1774، 1779، 1780، 1785، او 1788 ميلادي کلونو کې پېښ او ترسه شول دي په دې کلونو او وخت کې د سېکهانو چېلوا او اېلولو ته متوجه وو، دا شان تیمورشاد د خپلې پادشاهي او حکومت په وخت کې درې واره د غرب په لور، یو خل د سند او شمال لوري ته خپلې لېنکري او فوئي بریدونه ترسه کړل(1) ددي د پاره، چې دا آهمه موضوع خه روښانه شوي وي؛ نو په لنډه توګه داسې ورته خير کېږو:

د لوی احمدشاه بابا د مرگ نه وروسته خه وخت، چې سېکهان د تیمورشاد د سلطنت په لومړيو وختو کې دده له کورنيو ستونخو او د هغه د عيش او هوسا ژوند نه خبر شول، له دې حال او وضعې نه يې دا هيله د خان سره غوټه کړه، چې

د تیمورشاد د کورنيو شخرو نه به مور او س د فرصت او وخت په غنیمت سره د خان د آزادۍ په ګټه استفاده وکړو؛ نو يې دا وخت د بل هر وخت نه ډېر زيات بنه وګانه او ددي موقع نه په استفاده کولو سره يې پر ملتان بریدونه وکړل خه وخت، چې دراني تیمورشاد د دوی له دې سرغرنوپه خبر شو په پوره او بشپړ ډول يې د کورني او داخلي اړودوړله مخې ونه شوای کولای، چې د بېگانه دېسمن د دغه حرکت او تیري مخه ونیسي خو سره له دې يې هم د دوی ټکولو ته ملاوټله او هغې خوا ته دعسکري کلک فوچ سره ور روان شو د تیمورشاد فوئي پېښې، چې پورته مو ورته اشاره وکړه، دادی، په لاندې توګه خیړل کېږي:

- 1 د تیمور شاه لېنکري د ملتان لورته:

د لوی احمد شاه بابا د مړينې نه وروسته سېکان سره وښورېدل، غوبنتل يې، چې خپل خان آزاد کړي؛ نو د ملتان د بسار شاوخوا يې ونیوله خه وخت، چې تیمورشاد د دوی له دې نیت او دده په ضد خوچبدنې نه خبر شو د هغو د مخنيوي د پاره يې په ډېره مېړانه او توره ور و دانګل(1)

سېکان، چې د تیمورشاد د کورنيو ستونخو، شخرو او اخته کېدونه خبر وو لا پسې زړور شول؛ نو په پوره توګه سره راتیول او شپېته (60) زره عسکر (1) يې برابر کړل له دې ترتیب او نظم نه وروسته د چناب او راوی دریابونو څخه را

واوبنتل اراده يې وکره ، چې دپره اسماعيل خان ، ديره غازى خان او نوري ديرې يو په بل پسې ونيسي دوى په دې کې لاهو وو او هيله يې درلودله ، چې تر دغو ديرو وروسته به سيند هم ونيسي او په دغه خيال يې خپل نظم برابر

99

تېمورشاه ، چې ددوی له دې اړودور نه خبر شو؛ نو په دې لنډ وخت کې يې لومړۍ د خبرو او اگاهۍ د پاره سردار حاجي علی خان دوى ته د سفیر په توګه ورولپړه، خو، چې دې سېکان د تېمورشاه له امرؤنونه خبر کړي څه وخت ، چې علی خان هلته ور ورسېد؛ نو د سېکانو له خوا سمدلاسه ووژل شو) 2)

تېمورشاه ، چې د سېکانو له دې شوم نيت او بد عمل او حال نه خبر شو، د حد نه زياته سخته پري تمامه شوه سمدستي يې خپل عسکر او منصبداران راوغونښتل او د ملتان لوري ته يې د سېکانو د حڅلو او حملې د پاره د تياري امر ورکړ ده په خپله سري جامي او کالي ، چې د ونيو تویولو مثال او نښه وه، واڳوستل او سېکانو ته يې د جنګ اعلان وکړ او د ملتان لوري ته په پوره زړورتيا ور روان شو) 1)

کله ، چې تېمورشاه پېښور ته ورسېد؛ نو سمدلاسه يې اتلس (18) زره تورزن او زړور عسکر د زانګي خان (جارجي باشي) تر مشری لاندې دير غل او حملې د پاره د سېکانو جګړې ته ولپړ او دې په خپله د نور لښکر سره يو ځای ور پسې وروسته ور روان شو

زنګي خان ، چې ددغه ماموريت د سر ته رسېدو د پاره وګومارل شو؛ نو د تېمورشاه له حضور نه په دې خوشالۍ سره رخصت شو، ده په دېرې بېړه د ملتان لور ته حرکت وکړ له خو شپو او ورخو نه وروسته ملتان ته ورسېد او له سېکانو نه يې دوه کروه لري خپل عسکر د صف او کتار تياري او نورو جنګي تدبیرونو او مقابلي د پاره ودرول تردي نظم او ترتیب وروسته يې امر وکړ ، چې هڅوک د خپلې خوانه د مخامخ لښکرو په لور ورتللي نشي او هیڅوک هغه لور ته مه پرېږدي، دا ددې د پاره ، چې غليم او دېمن زموږ نه يې خبره پاتې شي، د همدي شپې په سهار يې نابېړه پر سېکانو برید او یړغل وکړ، جنګ پیل شو، په دې جنګ کې د زنګي خان عسکرو په دېرې میرانه دېمن ته مت ورکړ او سېکان يې ورو ورو تېښتې ته مجبور کړل، پښتنه عسکر پر مخ ولاړل سېکان يې ګړي په ګړي يو په بل پسې په شا واخیستل او په شمار يې دېرش زړه تنه له تېغه تېر کړل

تېمورشاه هم په دې وخت کې هلته ور ورسېد او په پوره مېړانه او توريالي، بنه ملتان ته ننوت او په دېره مېړني حمله يې بنار د سېکانو نه ونيو، سېکانو، چې ځانونه تنګ او وېړه کې ولیدل سولې او روغې ته راضي شول ، تېمورشاه د دوي روغه او سوله ومنله کله ، چې سېکان کرار او آرام شول، تېمورشاه شجاع خان سدوزي ددغه ځای حاکم مقرر کړ په دې وخت کې ، چې تېمورشاه وضعه آرامه ولیدله؛ نو په پوره ډاډ سره بېرته ته پېښور ته ستون شو او په دېره خوشحالۍ او خوبنۍ سره پېښور ته راننوت) 1)

د ملتان د پېښې او د هغې د قرارېدونه وروسته سینديان هم سره وښورېدل او د تېمورشاه په مقابل کې پورته شول تېمورشاه د سینديانو د خپلو او کرارولو له پاره سردار مددخان هغوي ته ورولېره کله ، چې سردار مددخان سند ته ورسېد په ډېره مېړانه سره يې د سینديانو اړودور او پاخون کار کړ، دده بریاليتوب دا وو، چې په ډيره زياته بریالي بنه يې د سنديانو مشران او یې غلګر اېل کړل (2)، مددخان د سیند سیمې د شکارپور حاکم ته وسپارلي او خپله بېرته پېښور ته ستون شو او د رسېدو سره سم د پادشاه حضور ته ورغۍ، تېمورشاه ، چې دلي وضعه بيختي آرامه ولیده؛ نو د پور ډاډ او اطمینان نه وروسته د پېښور له سیمې نه کابل ته ولار (3)

- 2- ملتان لور ته د تېمورشاه دوهم حل پاملننه :

تېمورشاه خړمونی (پسرل) او وسه (اوږي) په کابل کې تېر کړل، خو په همدي موده کې خبر شو، چې د ملتان ، بهاولپور او د سیند سېکانو او خلکو بیا دده په خلاف اړودور پیل کړي او دده د حکومت ډنگېدو ته يې ملاوې تړلې دي ، ددې پېښې او حرکت اصلی محركین بهاول خان عباسي د بهاولپور والي او رئيس او حافظ الملك دار د پوره دقام مشر او سرداران وو دوی د سیند او ملتان ډېره مoxicه په واک کې لرله دغو یاغيانو د تېمورشاه د باج ورکولو نه ډده وکړه او د هغه په خلاف يې ، چې زړه غونسته شخړه جوړه او خانونه يې خپلواک حکمرانان وګنل په دي ډول دوی دواړو د پادشاه د حکم او حکومت نه سرونه وغړول (1)

تېمورشاه ، چې د دوی د یاغي کېدونه بنه خبر شو؛ نو د هغود خپلو او ماتولو د پاره يې بیا له عسکري منصبدارانو او مشرانو سره ولیدل سلا او مشوره يې ورسره وکړه او د پوره تدبیر له نیولو نه وروسته له خپلو عسکرو سره ددغه اړودور د کرارولو په غرض ملتان ته په ډېره هسکه غاره ور دننه شو تېمورشاه دغه وار ډېر په قار او غضب و، د افغانیت په مسته نېشه يې ددې پېښې د قرارولو له پاره سردار مددخان د عسکرو او پلتون سره مخکې د جګړې د پاره ولېره او دی هم پسي ترشاه په بېړه ورغۍ بهاول خان، چې د تېمورشاه د جنګ او مقابلي توان نه درلود سمدلاسه يې تېښتې ته ملا وترله ، خپل کور او کھول سره د بهاولپور نه د باندې پنځه ډېرېش کروه لري له ملتان نه ووت په هغه بې او بو سولین او شګلين ميدان او ډګر کې ديره شو ، چې هلته يې د خان د ساتنې د پاره کلا ودانه کړي وه ، په دې توګه سره ده هيله درلودله ، چې د تېمورشاه نه به ئان وساتم او د هغه له یرغل نه به دلي په امن کې پاتې شم او له ئان سره يې وویل : دې بې او بو شګلين داګ ته به ډده عسکر په ماپسې رانشي؛ نو په ډېره بې غمى سره په دغه ئاي کې په خوشالۍ سره ډېره شو

د تېمورشاه د بهاولپور د جګړې او سخت لوټ کولو نه وروسته سردار مددخان اسحق زى ئان ته را وغونبت او هغه ته يې په کلكه د بهاول خان د نیولو او ټکولو وظيفه ورکړه سردار مددخان د شلو زرو عسکرو سره د بهاول خان د نیولو د پاره هغې خواته په ماموريت روان شو او امر يې وکړ، چې مخکې له مخکې بايد غله ، او به او وابنه د ئان سره واخلي ، سردار مددخان د ټولو اړتیاواو د پوره کېدو نه وروسته د سولین او ریګین ميدان (دېښتې، بېډیا) په لور

روان شو خه وخت ، چې هلته ورنېدې شو؛ نو په ڏېرہ بېړه یې د اوبو د اړتیا د منځه وړلو له پاره لوی او ژور کويان وکيندل، خپل عسکر او څاروی یې په اوبو ماره کړل تر دي احتیاج وروسته یې د بهاول خان د نیولو د پاره په لازمو تدبیرونو لاس پوري کړ

سردار مدد خان د بهاول خان کلا چارچاپېره محاصره اوونیوله په همدي وخت کې یې خپل لوی او درانده توپونه د هغه د کلا ولور ته مخ کړل او امر یې وکړ ، چې په کلا برید خخ کړئ ، که خه هم په لومړي سرکې د توپونو مردکيو په کلا باندې خه اثر ونه کړ ، خو په همدي شبېه کې بخت د مدد خان سره مرسته وکړه او د توپ یو مردکي د کلا سوری خخه ننوت او د داريyo (باروتو) په خره او رېشه کې ولوېد ، د لګښدو او لوپدو سره سم و چاود ددې چاودنې په اثر د کلا دېوالونو کې درزونه پیدا او ځینې دېوالونه یې ولوپدل او هم د دوريو په خره کې د اور لمبې پورته شوې) 1(

خه وخت ، چې د کلا دېوالونه راولوپدل او د دوريو د اور غورانجې پورته شوې؛ نو سردار مدد خان په خورا زيانه مېړانه کلاته ورننوت بهاول خان او د هغه زوي یې ونيول او د نیولو سره یې متې پري وټپلي او تېمورشاه حضور ته یې لاس تېلې راوستل ، خه وخت ، چې تېمورشاه پلار او زوي ولیدل ددې ناوره اقدام په باب یې ، چې دده د پاره یې کړۍ و خبرې ورسره وکړې ، پلار او زوي دده په مخکې په خپل ناوره عمل او کړو باندې اعتراض وکړ او ځانونه یې په ډېرې پښيماني او ملامتيا سره پادشاه ته تسلیم کړل تېمورشاه ، چې د نرم زړه خښتن و هغه یې وبخښل او د درناوي په مقابل کې یې د لاھور او بهاولپور حکومت ور وسپاره تېمورشاه د ملتان نه د بېرته را گرزښدو په وخت کې علي محمد نامي خاګوانی ، چې خه موده پخوا یې د ملتان یوه سيمه نېولي وه او ددې صوبې صوبدار شجاع خان سدوازي یې په ملتان کې بندي کړۍ و د ور رسپدو سره سم یې ونيو او بې له درنګه یې مړ کړ (1) ددې سيمې حاکمي او مشري یې بېرته نواب شجاع خان ته وسپارله تر دي وروسته تېمورشاه په بهاول خان باندې د داد او اعتماد کولو نه وروسته په خورا دبدبه او بري سره د کابل په لور راوخو خېد او د ملتان اړودوړ یې په مېړانه سره پاڼه ته ورساوه

- 3 د تېمورشاه د حکومت لور ته د بخارا د حکمران شامردادېيك لاس غزونه:

د تېمورشاه د سلطنت په وروستيو کې په 1204 هـ ق کال کې د بخارا حکمران شاه مرادبېيك تېمورشاه ته د هغې ستونزې اواخته کېدونه ، چې په ملتان او د سيند په جنګونو او اړودوړ کې ورته پېښه وه او د دغو پېښو د کرارولو د پاره تېمورشاه هغې خواته خپلې شبې او ورځي اوږدي کړې ، نو د تېمورشاه له دي ستونزې اواخته کېدونه د بخارا حکمران استفاده وکړه او دا وخت یې د خان د پاره د بل هر وخت نه ډېر مناسب وګانه او له دي کبله یې د آمو دریاب پر جنوبې برخو باندې خپل تېري او بریدونه پیل کړل) 1(

شاه مرادبیک په ډپر آرام زره پر مخ راغی او د مرؤوي سيمه يې نيوله ددي خای نه يې دپرش زره او سپدونکي د بخارا په لور په خورا ظلم او زور سره وکوچول د دوى د لپړد او کوچ پر خای يې يوه ډله بخارايان د دوى خایونو ته را وستل او په آباديو يې په خوبنۍ سره بنا وکړه تېمورشاہ د ملتان د سفر او راګرزېدو نه وروسته خه وخت ، چې د شاه مرادبیک له تېريو او تجاوز نه خبر شو ، هغه ته يې ډپر نرم او د مهربانۍ نه ډک مكتوب او ليک هغې خواته ورولپېره ، په دې توګه يې هغه وپوهولو ، چې دی باید د افغانانو او درانيو پر ملكونو د تېري او نيولونه واوري او ئان ور خڅه په کلکه وساتي کله ، چې

د تېمورشاہ مكتوب هغه ته ور ورسپد؛ نو د بخارا حکمران د ده د مكتوب نه سر وغړولو او خه اعتنایې ونه کړه او هغه يې ونه مانه د تېمورشاہ د مكتوب په مقابل کې يې دنه خواب ورکړ کله ، چې دراني تېمورشاہ د مرادبیک له خوانه منفي خواب ولید؛ نو په 1204هـ ق کال کې د یو لک (1) فوځ سره د هغه د تکولو او ماتولو د پاره په ډپر خربشم (قهر) ور روان شو تېمورشاہ د باميانيو له لياري بلخ ته نننوت او د هغه خای نه ورپسې اقچې ته وحوځبد په همدي وخت کې د مخامځ له خوا شاه مرادبیک د پنځو سو زرو عسکرو سره د تېمورشاہ د مقابلې د پاره راغي په ورڅو ورڅو د دواړو دېښمنو تر منځ خونې جنګونه پېښ شول او جګړې دوام درلود د جنګ په وخت کې شاه مرادبیک د خپل پلان له مخي ، چې ترتیب کړي يې و عمر خوشبیگي يې د دېرسو زرو عسکرو سره د ناخاپې یړغل د پاره د تېمورشاہ لښکر ته ولپېره په همدي وخت کې يې علي وير دي نامي بل افسر په دې مامور کړي و ، چې دی به د درانيو د آزوغ او خڅ د لاري شنډولو په خاطر کلک اقدام کوي او د مرګ تر وروستي سلګي پوري به د درانيو آزوغ په دې لار نه پرېږدي د شاه مرادبیک له دې پلان او جنګي ترتیب نه تېمورشاہ خبر و او د شاه مرادبیک له شوم نيت نه ، چې تېمور شاه ته به ماتې ورکړي او بری به يې په نصیب شي هم بهه اګاه شوی؛ نو ده هم د افغانیت او پښتونوالۍ او خاورې د ستاتې په مسته نیشه خپل جنګي ترتیبات له پخوا نه بهه کلک کړي وو

تېمور شاه ، چې دده د حرکت لاره خارله ؛ نو خپلو توبچيانو ته يې د تاکلي سنګر په مخ کې خای ورکړي وو دوى يې ددي د پاره درولي وو ، چې خه وخت د شاه مرادبیک لښکر را ورسیږي په هغوي به کلک برید کوي ، چې د بري نیشه يې له سره وباسې او کلکه ماتې ورکړي دا کار لکه خنګه ، چې د تېمورشاہ هيله وه په ډپره بریالي بنېه ترسره شو : کله ، چې د شاه مرادبیک لښکر د تېمورشاہ خوا ته راغي او بهه را وړاندې شو؛ نو د رارسپد و سره سم تېمورشاہ خپلو توبچيانو ته د ويشتلو امر وکړ ، توریاليو او مېړانيو توبچيانو د تېمورشاہ دامر سره سم سخت برید پیل کړ ، د دواړو خواو ترمنځ سخته نښته پیل شوه د دواړو خواوو ترمنځ جنګ ډپر سخت شو ، خو د توریالو افغانانو لښکر جنګ پر مخ بوت او ورو ورو يې اوزبکو ته په بېرته تلو ماتې ورکړه او تېښتې ته اړ شول شاه مرادبیک له دې ماتې نه ډپر خواشيني او خپه شو پوه شو ، چې که جګړې ته دوام ورکړي نو به بېخې ورک او خوار شي؛ نو سمدلاسه سولې او روځي ته راضي شو(1) او داسې پریکړه يې له خپل خان سره وکړه : مرادبیک خو تنه عالمان د بخارا نه را وغوبښتل

، د ننواتي او عذر کولو په هيله يې د قرآن مجید په ور، کولو سره د تېمورشاه حضور ته ورولېبل او هم يې دوي ته دا پیغام ورکړي و : "له دي وروسته به داسي کار له مانه ، چې د افغانی پادشاه د خواشيني سبب کېږي ونه وينئ²)"

تېمورشاه ، چې ډېر نرم زړه خاوند سړۍ و دده ننواتي يې ومنله او د دواړو هېوادو ترمنځ يې سرحدی پوله او ټک د جيچون سيند وټاکه تېمورشاه تردي بری وروسته د کابل په لور راوخوڅېد د راګرزېدو په وخت کې د تېمورشاه ډېر لښکر د سپو او یخ د لاسه په هندوکش کې مړ شو ، خو له دي سره سره تېمورشاه په ډېره دبدبه، بری او شان سره کابل ته په ويړ راغي

دریم فصل

دولتي جورښت (تشکيل)

د تېمورشاہ د دورې او حکومت مذهبی ، اقتصادي ، مالي ، عسکري (حربی) او اداري جورښت په زړه پوري موضوع ۵۵ ، چې اهمې برخې يې دادی :

اداري جورښت :

د اداري تشکيل او جورښت له مخي ، چې هغه وخت يې رواج درلود ، پادشاه مطلق حکمران و ، له دې امله ټولې اداري او دوتروي خانګۍ ، وزارتونه او ولاياتونه دده تر مستقيم کنترول او حکم لاندي وو پادشاه د خپل صلاحیت له مخي حق درلود ، چې واليان (1) او وزیران مقرر او له وظيفې نه لري کړي ، د قضا غږي او د لویو رتبو نور مامورین دده په خوبنې او اراده د کار ډګر ته راتلل او دده د فکر او رايې له مخي به يې کار پیل کاوه

وکيل الدوله :

د هغې زمانې د اداري جورښت او رغاونې له مخي وکيل الدوله هغه خوک و ، چې د پادشاه په حضور کې يې د نایب السلطنه ، صدر اعظم ، نظامي او ملكي لوی مشاور او مخور په توګه دربار کې وظيفه ترسره کوله وکيل دوله تر هر چا ډېر غټه اعتبار او قدرت درلود دا کس او تن د هغې ورڅي رئیس الوزرا (صدراعظم) واو د پادشاه په غیاب کې يې د نایب السلطنه په څېر د پادشاهی د ټولو کارونو د سرته رسپدو او وارسى کولو ماموریت په غاره درلود وکيل الدوله د هغې زمانې د خورا غټو منصبدارانو او مشرانو له ډلي شمېرل کېدہ او کولای يې شول ، چې د پادشاه سره د مخالفت په وخت کې د هغه لاس د کار نه لري او پر ځای يې پادشاه شي د تيمورشاہ د سلطنت او پادشاهی په وخت کې دده نایب السلطنه او وکيل الدوله سردار عبدالله خان ایوب زى پوپلزی و ، سردار عبدالله خان د لوی احمدشاہ بابا د امپراتوری په وخت کې د دیوان بیگی (د دوترونو امر) وظيفه په غاره درلوده (1) دې په دیوان بیگی سره مشهور و هغه د خپلې زمانې پوه عالم او لوی سړۍ تېر شوی دی د تېمورشاہ د زمانې ډېر دراندہ کارونه دده په مشوره او فکر سرته رسپدل تيمورشاہ دیوان بیگی ته په ډېر دراندہ نظر کتل او په هر کار کې يې له هغه سره مشوره کوله

مشیر، مدارالمهام (داخله او عدلیه وزیر) :

د تېمورشاھ دوره او سلطنت د اداري جوړښت له مخې په هغه وخت کې د عدل وزارت او کورنيو چارو وزارت له یو او بل نه ګونبني او جلا نه وو ، بلکې د دواړو وزارتونو کارونه سره ګډ او شريک وو دن ورځې په شان یې ئانته جلا نومونه نه درلودل دا دوه وزارتونه به د پادشاه نه وروسته د وکيل الدوله د خوانه اداره کېدل او د دولت ډېر مهم ارگان ګنل کېده خرنګه ، چې په هغه وخت کې د حکامو تغیر او مقرري د عمومي هوساینې او نظم د ساتنې دپاره او د قضاو وتاکل په شرعیه محکمو کې د یو بل سره تړلي وو؛ نو ځکه ددغو دوو وزارتونو کارونه د یو او بل سره په هغه دوران کې ګډ او نه بیلپدونکی وو د تېمور شاه حکومت په وخت کې د عدل وزارت د مدار-المهام په نامه سره یادېده ، چې د محکمو د وظيفو خڅه سوا د کورنيو وزارت ټینې وظيفې او چاري هم پري تړلي وي او د تاکلي وزیر له خوا به تراجرا لاندې نیول کېدي) 1)

په هغه دوران کې د عدل وزيردخان علوم او یا د قاضي القصاصات په نامه سره مشهور و ، د عدل وزير به خامخا هغه خوک و ، چې په شرعیه علومو کې یې تر ټولوي لاس درلود دي سېري به ټولي قضائي چاري او کارونه د محمدی شريعت سره سمې فيصله کولي د اسلام او محمدی دين نه یې خلاف هېڅ کار نه شو کولای، له دي امله د عدل وزارت وظيفه ډېره درنده او پاكه وه چا به ، چې د شريعت خڅه مخالف کار وکړ ، هغه ته به د شريعت سره سمه سخته جزا ورکول کېده د تېمورشاھ د پادشاهي په زمانه کې د مدار المهام درنده وظيفه د قاضي فیض الله خان دولت شاهي په غاړه وه ، دي سېري به د نن ورځې د عدل پر چارو برسيره د کورنيو چارو وزارت کارونه او د دربار مشاوریت هم په غاړه درلود دا سېري په خپل وخت کې تېمورشاھ ته ډېر منلى و ، دده نوم په ټبرو بحثونو کې ئای په ئای راغلی دی او په خټه پښتون نه و د خاص مهارت په خاطر تېمورشاھ ته ډېر ګران و

مستوفي :

که د تېمورشاھ د زمانې اداري او دولتي جوړښت ته ځیر شو؛ نو له هغه نه په بنکار سره جوټېږي ، چې دده د سلطنت او حکومت په دوران کې مستوفي د اعلى دېوان او د لوی ارکان په حیث خپله دنده تر سره کوله دده کارونه د وزیرانو نه وروسته ډېر درانده او غوره وو دده د پادشاهي په وخت کې خو کسانو د مستوفیت وظيفه اجرا کړي 55 ، چې د ټولو نه یې مشهور او مخور عبدالطیف خان الجامي د کشمیر اوسبیدونکی و) 1)

د مستوفي غوره کار د ماليې راتبولول و دي سېري به هر کال د هېواد له ټولو برخو خڅه ماليه د تاکلواصولو له مخې ، چې د دولت ستر عابدو راغوندېولو او وروسته له حساب کولو او اندازې معلوملونه به یې پادشاه پري خبرولو او د هغه له سترګو نه به یې د ملك ماليه، چې څومره ده ، ټبروله مستوفي په هر ئای او ولايت کې ځانګړي دوترو او څانګه درلودله ، چې د بیلوبېلو ولاياتونو ماليه به د موظفو کسانو له خوا د مستوفي د امر د ورسېدو سره د مربوطې سېمې له خلکو نه را ټولوله او تر راغوندېولو وروسته به یې مستوفي ته رسوله مستوفي به بیا د وېش له مخې هر ئای

ته خپله د ضرورت ونده حاکمانو ته ورلېزله ، يا به داسې وه ، چې د هري سيمې حاکم به د ضرورت وړ پیسي د مستوفیت او مالیې له څانګې اخیستې ، لنده دا ، چې د مستوفي کارونه ډېر او درانده وو

امین الملک (د زراعت رئیس) :

که څه هم دا نوم ددې عنوان سره سره نه خوري او د ملك او هېواد او د ساتني په معنا دي، خو د هغه وخت دا داري جوړنست او تشکيل له مخي یې د اجراء تو او کارونه بنه هم دانه وه ، دا عنوان د املاكو د مدیر او د نن ورځې د کرنې له وزير سره مشابهت لري د تیمورشاه د سلطنت او واکمنۍ په وخت کې دې اداري او دولتي څانګې د دولت د مھکو (خالصه جاتو) محصول ټولولو او د حکومت په چارو به یې لګاوه (1) او یا به یې د دولت خزانې ته سپاره دغه مهمه او درنده اداره د احمدشاه بابا او تیمورشاه په زمانه کې د اعلى دبوان یوه څانګه شمېرل کیده ، چې د دولت محصول به یې را ټولولو، دا شان دې څانګې د هېواد په هر ولايت او دولتي سيمه کې دولتي ګدامونه جوړ کړي وو، چې هر ولايت به د ضرورت او اړتیا په وخت کې خپله ونده ددې راټول شوي محصول نه د دولت په کار کې لګوله د تیمورشاه د واکمنۍ په وخت کې د هغه وخت د امين الملک وظيفه نورمحمدخان بابری ته ورسپارل شوې وه ، دې سپري دا دنده په ډېر بشه شان سره پر مخ بولوله او د خه وخت نه وروسته د دوترونو د مهتمم په دندي و ګومارل شو دا، چې دا سپري په خپلو ورسپارل شویو دندو کې ډېر صادق او رښتنې؛ نو د تیمورشاه د ډېر باور له مخي د مالیې د محکمو د پلتني دنده هم ورته په برخه شوې وه

ایشک اقاسي (د دربار وزير) :

د تیمورشاه د اداري تشکيل په لې کې ايشک اقاسي د دربار د وزير حیثیت درلود ددې سپري کار ډېر دروند او غوره و ايشک اقاسي به د دربار ټول کارونه پرته د انشاء له دوتر نه ، چې د منشيانو په لاس کې و اجرا کول دا سپري پادشاه ته هم ډېر منلي او نېډې و دا، ځکه پاشا په هر چا د دربار د وزير او ددې وزارت د کارونو اعتماد او باور کولاي نه شو دې سري د دربار د وزارت او د دربار د ټولو څانګو د ماموريو نظم او ترتیب په لاس کې و او ده به د دربار د ټولو لګښتونو او خرخونو حساب په خپله سنجاوه کله به ، چې دده له خوا نه د دربار مصرف وتكلل شو؛ نو بیا به د موظفو کسانو له خوا تر سره او پوره کېده د تیمورشاه د سلطنت په زمانه کې دده ايشک اقاسي سردار محمدعلم خان پوپلزی و سردار محمد علم خان د منلي او مخور دبوان بيګي (عبدالله خان) زوي و مور پورته وویل ، چې تیمورشاه د ځان د ساتني له پاره په هر چا باندي اعتبار کولا ی نه شو او هم یې د دربار کارونه هر چاته په لاس کې نه ورکول څه وخت، چې دبوان بيګي مړ شو ، تیمورشاه سردار محمد علم خان ته په میراثي ډول دا منصب ورکړ (1)

منشي باشي او خاص دبوان :

د تیمورشاه د سلطنت او پادشاهی په دوران کې سر منشي باشي او شاهي دارالتحریر د خاص دپوان په نامه سره يادیده او ډېر دروند او غوره کار ګنيل ګنيل (2)

د تیمورشاه په وخت کې منشي باشي د ډېر قدرت او صلاحیت خبتن و د دده تر لاس لاندې خو پخو منشيانو او ليکونکو کار کاوه د پادشاه فرمانونه (ارقام) او نوري غوره پاني په ده پوري تړلې وي د تیمورشاه په زمانه کې هر چاد منشي باشي وظيفه تر سره کولای نه شوه ځکه ، چې دا دروند کار د منشي باشي په لياقت او استعداد پوري تړلې و چا به ، چې په ډېر قدرت او د خلاقه هنر په زور شاهي فرمانونه ليکل؛ نو د ليک په کار کې د حسن خط (بنکلي خط مراجعات یوازېنۍ ارزښت و) ليکل غوره او په زړه پوري اصل شمېرل کېده چا به ، چې بنکلي خط درلود؛ نو هغه به همدي دراندہ کار ته ګومارل کېده ، کوم کس به ، چې په دي مهمه دندہ او کار کې د ځان نه لياقت خرگند نه کړ هغه په دي دندہ مقرربدلي نه شو په دي توګې سره وينو، چې د به خط خبتن د منشي باشي (د بنکلي خط خاوند) ميرزا هادي خان و دا سپري د تیمورشاه د پلار لوی احمدشاه بابا له وخت نه په دغه درنده او مهمه دندہ باندې مقرر او ګومارل شوی و ده دا غوره او اهمه دندہ په ډېره بهه وجه او د ځان نه د لياقت په بنودلو سره ترسره کوله که سپري د لاس خط او فرمانونه وګوري؛ نو به دغه حقیقت په پوره توګه ورته جوت شي د میرزا هادي له مرګ نه وروسته د منشي باشي د دندې د پاره اعليحضرت تیمورشاه ابراهيم خان، چې په مشرف خان سره مشهور و، دي کار ته وګوماره (1)

صندوق دارچي (د خورخونو رئيس):

د هغه وخت د اداري تشکيل په اساس خزانه ډېره غوره او مهمه اداره و د تیمورشاه د واکمنۍ او حکومت په وخت کې خزانه د اعلى دپوان تر کتنې او نظر لاندې اداره کېدله د دولت نوري تولې خزانې دلته د ذخیرې او ډېرى په توګه ساتل کېدلې، دوی دغه د خزانو ذخیره او زېرمه د ماليې نه بيله او ګونې کړي و دا کار ددي د پاره ترسره شوی و، چې د پادشاه د پاره ځانګړې خزانه په نظر کې و او د صندوق دارچي له خواې کتنه کېدله ، له بلي خوانه به د ماليې ډېره برخه د مامورينو ، لښکرو او قومي مشرانو په تنخا او معاش پوري لګبدله؛ نو ځکه د پادشاه له پاره ځانګړې او ځانته خزانه په تشکيل کې نیوں شوې وه

دا تکي هم د يادونې ور دی ، چې د خپل هېواد دنه مليه به د مامورينو ، لښکرو او قومي مشرانو په تنخا پوري مصرف کېدله د تر لاس لاندې ملکونو ماليه او باج به یوازې او یوازې د پادشاه خزانې او ذخیرې ته راتولپدې او هلته به د پادشاه د پاره د صندوق دارچي له خوا خوندي کېدې (1)

د تیمورشاه په زمانه کې دده لوی او عمومي خزانه دار او د هغه وخت په اصطلاح صندوق دارچي التفات خان و، دا سپري د لوی احمد شاه بابا په دوران کې دده د خواجه سراي په نامه دندہ په غاره درلودله او احمدشاه بابا ته

پېر منلى او نازولى و تیمورشاھ ، چې په ده باندي زيات باور درلود؛ نو دغې چوکى ته يې لور کر ، خو ، چې د ۵۵

مالونه بنه شان سره ورته خوندي وساتي

[عرض بيگي (د عرایضو امر)]:

د اداري تشکيل له مخې عرض بيگي د نن ورځې د عرایضو د مدیر او آمر په خبر او خه له دې لوره دنده د سرياور په شان د پادشاه په دربار کې په غاره درلوله دا سېرى به تل په دربار کې حاضر و د عرض بيگي وظيفه په هغه زمانه کې د دربار د وزير په هدایت او د هغه تر امر لاندې اجرا کېدله تیمورشاھ هم د نورو پادشاهانو په شان عرض بيگي درلود او دا اداري خانګه دده په وخت کې پیاوړې او بشپړه وه دده د دربار عرض بيگي محمد اکبرخان و، چې دده په خوبنه په دې وظيفه باندي تاکل شوي (۱)

جهرچي باشي (د خپرونو ، تبلیغ او حکومتي چارو آمر):

د جهرچي باشي دنده په خپل وار سره په خپل ځای کې ډېره درنده وه او خورا غوره بنه يې درلولدله دا په دې معنا، چې جهرچي باشي به هره ورڅه پادشاهي فرمانونه ، پیغامونه او خبرونه د دربار غږيو او نورو لویو رتبو ماموريونو ته رسول جهرچي باشي به د سفر (الېرد) او جنګ په وخت کې د پادشاه امرونه په جهر او لور غږ سره خلکو او ولس ته اورول او رسول به يې ددې سېرى تر لاس لاندې نورو ډېرو وړو جهرچيانو وظيفه په غاره درلولدله، په دغو جهرچيانو د هېواد له هرې سيمې نه خبرونه او احوال راټولول

په هغه وخت او زمانه کې ، چې د مخابري او اڙانس وسائل ډېر کم او يا هېڅنه وو؛ نو ددې له امله او د هغه زيات ضرورت او اړتیاله مخې، چې د هېواد د لرو سيمو او يا د هېواد نه د باندي خبرونه ډېر ضروري ګنل کېدل؛ نو، حکمه جهرچيانو ډېر قدر او عزت درلود او د دوى د خبرونو راټولو ته سخته اړتیا وه کله به ، چې د دوى قدر او عزت چاونه کړ؛ نو کولاي يې شول ، چې په خپلو راټولو شویو خبرونو او احوال سره خلک په غلطه تېر باسي او دروغ ووایي ، که ، چېږي دوى دا کار کړي واي؛ نو طبیعی وه ، چې یو عالم کړاو او تکلیف يې رامنځ ته کاوه ددې مثال په خرګندیدو سره جوته شوه ، چې په هغه دوره او وخت کې جهرچيانو ډېر قدر درلود او هم د ورځې لوی تولنيز ضرورت په دوى پوري تړلی و له نیکه مرغه نن ورڅ دا آهم کار د راډيو ، تليفون ، تيلگراف او بې سيم په واسطه سره اجرا او تر سره کېږي

د تیمورشاھ د دورې جهرچي باشي غازي زنکي خان و ، چې د ملتان د سېکانو په جګړه کې يې د تیمورشاھ د اتلس زره کسيز لښکري فوڅ مشرۍ او واک په غاره درلود (۱) د هغه زړورتوب او مېړاني له امله ، چې ده درلولدله د ملتان د تاريخي او درندي جګړې قهرمان وګنل شو دا سردار د هغه مراد خان ورور دي ، چې د مراد خانې د کوڅې نوم (۲) د هغه د مېړاني او توري له مخې ور باندي د یادګار دپاره اېښو دل شوی دي هم د خپل ورور په شان توريالي او مېړنۍ و ، چې د ملتان د جنګ اتل وګنل شو

نساق چې باشي (قوماندان، کوتوال):

د تیمورشاه د دوران د اداري تشکيل او چوکات له بنې نه دا جوټپري، چې نساق، چې باشي کت مت د نن ورځې د امنې او ژاندارمې د قوماندان وظيفه په غاره درلودله دي سپري او مسؤول شخص به په ضروري کارونو او پېښو کې د پادشاه او سلطنت د نورو لوړو او غوره کسانو په خوبه د جزا د ورکولو دنده په خپل واک او لاس کې اخيسته خوک به، چې مجرم او ګناهگار، دده له خوا به په لازمه او ورته تاکل شوې جزا باندي محکومېده لکه، چې د باشي له کلمې نه خرګندېږي دده تر لاس لاندې یوه لویه ډله په بنار، بنارونو او ولاياتو کې د سانې او امنيت د پاره په دي دنده ګومارل شوې وه او د ګرمې په بنې سره به په خپله دنده په جدي توګه ترسره کوله دا ټکي هم باید جوټ کړو، چې په هر ولايت کې به یوه باشي خپله دنده د هغه وخت د مقرراتو سره سمه د والي په امر پر ځای کوله

د تیمورشاه د دورې او سلطنت د نسق چې باشي دنده د نن ورځې د امنيتي قوماندان او د خلکو د څارندوی د سر مامور سره یو شان وه (1) که چېږي سپري د تیمورشاه د دورې اداري جوړښت مطالعه کړي؛ نو به ورته معلومه شي، چې نسق، چې باشي دقوماندان او سرمامور وظيفه په غاره درلودله

هر کاره باشي (د استخباراتو مدیر) :

که د تیمورشاه د سلطنت اداري جوړښت په کره ډول مطالعه کړاي شي؛ نو به دا جوته شي، چې د هرکاره باشي دنده د ضبط احوالاتو په خير وه ددي وظيفې خبتن به د سیاسي خبرونو څارل او د ضبط احوال ماموریت په غاره درلود

د تیمورشاه په زمانه کې دغه وظيفه د لومړي ځل له پاره آقا وقار اجرا کوله ترده وروسته د تیمورشاه له خوا میرهټوک خان پوپلزی په دي درنده دنده باندې مقرر شو (1) دي سپري په خپل وخت کې خپله ورسپارل شوې دنده د تیمورشاه په ګټه په ډېر سه شان او جديت سره پر مخ بوتله دا سپري د خپلې د شبې اجرا له مخي تیمورشاه ته ډېر ګران او منلى و

قادله باشي (د ترانسپورت او حمل و نقل رئیس) :

د هغه وخت د اداري رغښت له مخي قادله باشي د لېږدونکو څارويو په سر باندې مقرر او دې سپري به د څارويو او حيواناتو د خرڅ او خوراک وابنه، اورېشې او دروېشتې سمولې او هم به یې ددي دندې ترڅنګه د مستخدمينو او چوپرو (چپراسيانو) چاري ترسره کولي د سفر او جنګ په وخت کې به یې د سوارلي کلك او غښتنې څاربه (څورب) آسونه برابرول (2)، همدا شان یې د شاهي کورني د تفريح د پاره بنې آسونه ساتل

لېنکر نویس (لېنکر لیکونکی) :

د تیمور شاه د وخت د اداري تشکیل په چوکات کې د عسکرو، کامي لېنکرو د بللو او تر خیص کولو په غرض يوه ډله لېنکر لیکونکي ددغې دندې د ترسره کولو د پاره گومارل شوي وو، دوى خپله دنده د اعلى دېوان تر لاس او خارني لاندې اجرا کوله ددغې ډلي یوازینې دنده د لېنکرو بللو او شمېرلو ليکل و، دوى به د خپل کار راپور وروسته له اجراء نه اعلى دېوان ته سپاره، اعلى دېوان به د دوى کارونه ليدل او تر اصلاح او صحت وروسته به يې د پادشاه له نظر نه تېرول

خواجه سرای باشي:

د اداري رغبنت له مخي دي سري ته د پادشاه د حرام سرای د کور او حرم د چارو نظم او ترتیب ور په غاړه و، د حرام سرای يوه ډله نور کار کونکي به هم دده له خوا اداره کېده، هغوي به دده تر امر لاندې د حرام سرای کارونه او ورسپارلې چاري پرمخ بولو د تیمورشاہ د پلار (لوی احمدشاہ بابا) خواجه سرای باشي غازی التفات خان او یاقوت خان وو،

د تیمورشاہ د حرم سرای خواجه باشي هم يا قوت خان و) 1 (

د اعلى دېوان خانګې او دايري:

-1- خاصه دوترو (دفتر) : دا دوترو د پادشاه د جمع او خرڅ تاکلى او خانګړي دوترو و

-2- خالصه دوترو : دا دوترو د پادشاهي املاكو او آمرينو د محاسبې دوترو و

-3- د مواجبو دوترو : په دي دوترو کې د معاش او تخوا کارونه ترسره کېدل

-4- د ثبت دوترو : دي دوترو د نن په شان د ټولو سندونو او احکامو د اعتبار په غرض دوه کاپې ليکلې، يو کاپي به مستحق تن ته په لاس ورکول کېده او بله کاپي به يې دوترو کې د ثبت د پاره پاتې کېده) 2 (

-5- د حساب دوترو : په دي دوترو کې د نن ورځې په شان د کنترول او محاسبې چاري ترسره کېدي

-6- د اسنادو دوترو : دا دوترو اوس د لیک (پانيو) او اريشف په نوم يادېږي، په دي دوترو کې به تول لیکونه خوندي کېدل

-7- د ثالثاتو دوترو : دا داسي يو دوترو و، چې حکومتي محصول به يې په دريو، برخو وېشه يوه برخه به يې کرونکي (کرونډګر، بزګر، دېکان) ته ورکوله او پاتې نوري دوي برخې يې حکومت ته سپارلې، په دي حساب به بزګر ته د حاصل دريمه برخه ورکول کېده

- ۸۴- د راهداری دوتر : دا د پاسپورت دوتر و ، چې د تگ راتگ کارونه یې کول

- ۸۵- د انشاء دوتر : دې دوتر ته به یې خاص دېوان وايه او د نن ورځي د شاهي دارالتحrir بنه یې درلودله مهماندار باشي :

د تیمورشاه د وخت په اداري رغښت کې مهماندار باشي هغه خوک و، چې نن ورڅه د تشریفاتو امر وايه شي دا نوم د لوی احمدشاه بابا په وخت کې پخواله ۱۱۶۵ کال خخه منځ ته راغي ، خو دې اداري د تیمورشاه د حکومت او پادشاهي په وخت کې خه غوره توب او فوق العادګي نه درلودله ، دغې اداري ته دده په وخت کې خه ضرورت نه لیدل کېده؛ نو یې خه تشکيل هم نه درلود له ده وروسته دا اداره او نوم د دوهم خل د پاره د شاه زمان په وخت کې د مهماندار باشي په بنه را ژوندي شو او د دربار په دائرو کې لور او اوچت خای ونيو) ۱)

پېش خانه چې :

دې سړي د اداري جوړښت له مخې د پادشاه د پخلنځي او کار خانې چاري په غاره درلودلي ، کله به، چې پادشاه د سفر خیال وکړ؛ نو به دې مسؤول سېري د سفر قول لازم او ضروري سامان لکه دېگونه ، فرش ، طرف ، د آسونو ضروريات او نور د اړتیا وړ مواد د پادشاه د هوساينې له پاره اخيستل ، د تم کېدو او تگ په وخت کې به یې دا شیان وړل او تم کول) ۲)

چندال باشي :

خنګه ، چې په ځنډنو (پخوانو) وختو کې د خپليو اغوسټلو رواج زيات او ډېرو ، په خوکيو باندي به د ميز تر شاه او یا ې په مېزه خوک نه کیناستل او نه یې دومره رواج درلود له دې امله په هغه وخت او زمانه کې کوتې او د ناستي خایونه په غاليو، ټغرو او لمخيو فرش شوي وو خه وخت به ، چې د پادشاه لېدو ته مخور او لویان راتلل؛ نو د دوی خپلي او پنې به په یوه کوتۍ (کفش کن، دهليز) کې ويستل کېدې او خلک به د پادشاه حضور ته لوڅې پښې ننوتل له دې کبله د دربار لوی امر حضور د کارونو د نظم په غرض یو تن د چندال باشي په نامه د پنو او خپليو د ساتلو د پاره ګومارلى و (۱) دده وظيفه یوازي د خپليو ، کوبسو او پنهو ساتل او سمول وو

نظمي او عسکري بنه :

تیمورشاه د خپل سلطنت په وخت کې عسکري مسلک ته ډېر لږ پام و ده خپلي ټولې حملې او عسکري یرغلونه خپلو لویو جنرالانو ته سپارلي وو ددې په نتیجه کې دده لویو منصبدارانو پاینده خان او مدد خان دده له دې اعتماد او ډاډ نه بنه غوره نوم پیدا کړ لکه ، چې خرګنده ده تیمورشاه په خپله ډېر کم د دېمن سره د جګړې او جنګ په ډګر کې مخامنځ شوي دی سره له دې هم خنګه ، چې پادشاه لوی عسکري قوماندانو؛ نو، ځکه تیمورشاه په ځینو جګړو کې په تپره د تالپورا په جنګ کې د محاربي او جګړې د ډګر لوی افسر او مشر (۲)

مونږ د مخه دا تکی ياد کړي و ، چې تېمورشاہ د قام د سردارانو او خانانو د وپري او ډار له امله د ځان د ساتني دپاره کافي لښکر د عمل له ډګر نه لري کړ او د هغه پر ځای یې تنخاخور لښکر جوړ او تيار کړ یوازیني ټولی ، چې دده سره تل ملګري او دده د ساتني د پاره چمتو و هغه دده ټاکلي او خاص گارد و ، چې ډېر زيات افراد یې پښتنه نه وو او له نورو، وغيره قامونو څخه جوړ و ددې گارد او ټولي تنخوا خورا ډېره وه او کله کله به زيات بخششونه ورته ورکول کېدل(1) دا وجهه وه، چې د تېمورشاہ او د هغه د دربار نه د خپل قام او ولس اړیکه پري شوه ، له بلې خوا همداشان تېمورشاہ په ولس باندي ې اعتماده و، له دې کبله هغه قامي لښکر د خپل ځان د ساتلو له پاره ونه ګوماره د خپل قامي لښکر پر ځای په تنخاخور لښکر ډېر اعتماد درلود دا، ځکه په دې لښکر کې قامي سردارانو لاس نه درلود دا لښکر دده په لاس د ځان د ساتني د پاره جوړ شوي و د تېمورشاہ د دورې عسکري نومونه او جوړښت داسې و :

سپه سالار :

د تېمورشاہ په زمانه کې سپه سالار د نن ورځي د حرببي د وزير (د دفاع وزير) دنده ترسره او اجرا کوله (2) د لښکرو نظم ، توپخانه، باجه خانه، پوئي بېل بېل تولګي، د قامي لښکرو ترتیب او نور لښکري او پوئي کارونه په ده پورې تړلې وو

د تېمورشاہ د سلطنت په وخت کې دده سپه سالار له 1186ق کال څخه تر 1191 پوري سردار جانخان پوپلزی وه ، دې پوه سپه سالار د احمد شاه بابا په زمانه کې هم همدا وظئفه ترسره کوله دې سپه سالار د ملتان په بهاولپور او نورو ځګرو کې تر 1191 کال پوري په خورا میرانه سره ګډون وکړ سره له دې هم دا د پښتنو اتل ددې کال په وروستيو وختو کې دیوه غرض او مخالفت له مخې، چې د مخه ورته اشاره شوې د کندهار په دل آرام کې د فاني نړۍ نه د تل د پاره سترګې پتې کړي

صوبه دار :

د تېمورشاہ د سلطنت د دورې په نظامي جوړښت کې د صوبه دار کلمې دوارې رواج وي ، ددې دووکلمو معنا په بنه شان معلومېدای نه شي ، ځکه ، چې د پارسي ژې په اصطلاح سپه دار او د هندي ژې په اصطلاح صوبه دار دواړه یوه معنا لري د دندې له مخې یې معنا کوم بېلتون او توپير نه سره لري د تېمورشاہ په زمانه کې صوبه دار د نن ورځي د نایب الحکمه ، واليانو او عسکري قوماندانانو سره څه توپير نه لرلو دې سري به د والي په غياب کې د لويو بنارونو کارونه اجرا او ترسره کول دا شان په هغه زمانه کې صوبه دار د لوی افسر مقام درلود او د حکومت کولو واک او واګې یې اخستې شو د تېمورشاہ د حکومت په دوره کې دده مشهور او نامتو صوبه دار آزادخان د حاجي کريم داد خان زوي و، چې په کشمیر کې یې حکومت کاوه)1(

د تېمورشاہ د پادشاهي او سلطنت په وخت کې عسکري نومونه دادي)2(

- 1- سپه سالار : د جنگ له وزیر خخه لوړ
 - 2- د لښکر امير : د حرب د وزیر په شان
 - 3- اردو باشي : نایب سالار ، فرقه مشر
 - 4- قوللر اقاسي : د فرقه مشر سره یو شان
 - 5- صوبه دار : د ولاياتونو او بنارونو عسکري قوماندان
 - 6- سپه دار : د هغه وخت سپه دار د نن ورځي غونډه مشر
 - 7- بېگلر بىگي : د کرنيل په شان
 - 8- سرتېپ : بلوکمىش ، يا ګېپتان
 - 9- پنجاه باشي
 - 10- بىست باشي
 - 11- لس باشي
- په پورته نومونو برسېره نور عسکري نومونه هم په هغه وخت کې رواج وو لکه برګېټ ، یوز باشي (صد باشي) ، توپچي باشي ، شاھخچي او زنبورك ، چي دا تکي باید جوت کړو ، چې دا نومونه یوازې د شاهي منظم فوځ او عسکري لښکر له پاره اېنسودل شوي وو

عسکري تنخا (معاش) :

د تېمورشاه د حکومت او سلطنت د دورې د عسکرو او منصبدارانو تنخوا او معاش په بشکاره او پوره ډول سره جوت نه دی ، مګر یوازې د شاه زمان د یوه فرمان نه ، چې په 1212 کال کې یې د محمد امير خان قوللر اقاسي په نامه لېږلى و

د تنخوا په باب یې خه درلودل ، هغه دا ، چې پرته له دسترخوان نه د محمد امير خان تنخوا د زرونه تر دووزرو پوري ليکل شوي وه ، همداشان د سراج التواریخ د مؤلف د خرگندونې له مخې (56 مخ کې) د عسکري ، افرادو اوغړيو کالني تنخوا دسلو روپیو نه تر 150 پوري بلل شوي د

د تېمورشاھ د سلطنت په دوره کې د جنگ او سفر په وخت کې د عسکرو او منصبدارنو کورنيو د اعاشې او اباتې دپاره افرادو ته د یوه کال تنخوا د پیشکي په توګه ورکول کېده) 1)

دولتمندو او بدایو عسکرو او منصبدار ته به د هغو تنخوا د سفر او جنگ نه د بېرته راگرځیدو په وخت کې اجرا کېدله ، که جنگ او سفر به نه و؛ نو د دوی تنخوا به د نن په خير هره میاشت حواله کېده او اخيسته به يې

څلورم فصل

د تیمورشاہ د دورې مالي بنه

اعلیحضرت تیمورشاہ د خپل سلطنت او حکومت په دوره کې مالیې ته پوره پاملننه او توجه کړي وه ، دده په وخت کې

د اقتصاد اصول او قوانین په بنه لارا وو، ده خپل پادشاهی په وخت شاهی لګښت او مصروف یو خه راتیبت کړ او د هغې پر خای یې د پوځونو او لښکرو تنخوا زیاته کړه (1) دده د حکومت په زمانه کې مالیه په بنه شان سره تولېدله ، د خڅ او لګښت حساب او کتاب په اصولي لارو او بنه ترسره کېډه ددغه بنه ترتیب او نظم په رنځ کې د دولت خورڅو نه (خزانه) په لړه موده کې ډکه شوه (2)

د تیمورشاہ د زمانې حکومتی شته او عایدات پرته له هغه لارو او مدرکونونه ، چې د " لعل بها" په نامه د نیویل شویو ملکو خڅه په لاس راتلل ، نور شته او عاید په لاندې ډول و :

-1- د هغه وخت د حکومت زیات شته او عایدات په عمومي توګه مالیه وه ، دا مالیه به د اجارې په توګه د پادشاه خزانې ته تحویلېدله ، اجاره دارو به (په هندی اصطلاح تومن دارانو) خپل حق په زروکې د مالیې له دیوان او دوټر نه په قناعت سره تراسه کاوه ، هر خومره به ، چې و هغه ورته پوره ورکول کېډه (1)

-2- د حکومتی املاکو محصول و ، چې د امین الملک په واسطه به د بنارونو اود کلیو دکروندو خڅه او پوري د حکومت ګدامونو ته سپارل کېډو

-3- د باجګیری محصول و ، چې د کوچیانو او تجارانو خڅه به لاس ته راول کېډه نن ورڅ د باجګېږي یا باج اخستنې محصول د ګمرک په نامه سره یاوېږي

-4- هغه نجد شته او مال و ، چې د کابل او کندهار د ځینو سیمو له خلکو (2) نه را تولیده ، دا محصول په هغه خلکو باندې د حکومت له خوا اپسندل شوی و ، چې دوی د حکومت سره په عسکري چارو کې مرسته نه کوله ددې د پاره ، چې حکومت د نورو خلکو په څېر دوی هم د مملکت خدمت ته متوجه کړي وي؛ نو به یې نغدي پيسې ورباندې حواله کولې ، دغه ځانګړۍ او فردې محصول (سپې په سر) د حکومت د کالنيو شتو او عایداتو یوه بنه برخه جوړوله (3)

د دولت لګښت :

د تېمورشاھ د حکومت او زمانې لګښت دادی:

-1- د تېمورشاھ په دوران کې د دولت غوره لګښت د حکومت د عسکرو تنخوا او معاش و ، دا تنخوا خور لښکر دده په پاملرنه او خوبنې سره جوړ او منځ ته راغلی و او هغه پخوانی قامي لښکر يې ، چې د پښتنو خڅه جوړ وه ده له وپري نه لري کړ ، دده په تنخوا خور لښکر کې پښتانه ډېر لپو وو ، عسکرو به خپله تنخوا هر یوه د فرمان له مخي د معاش د دوټر نه تر لاسه کوله ، د جنګ او سفر په وخت کې لکه ، چې د مخه په دې باره کې ويل شوي دي د یوه کال تنخوا د پیشکې په ډول اخستل کېده

-2- د دولت دوهم لګښت اعزازی تنخوا وه ، چې د قام مشرانو په کال کې په ترتیب او وار سره د شلوزر ده تر شپږو زرو پوري او يا له دې نه کمه د پادشاه له خزانې نه اخسته ، دا تنخوا هنغو ته د حکومت له خوا د خدمت په مقابل کې مقره وه سر بېره پردي دوی به خه نورې پيسې لږي او ډېرې د دسترخوان په نامه د دولت له خزانې نه تر لاسه کولي

-3- د سفر په وخت کې مصرف او لګښت په دې کې به د څارويو او حيواناتو خوارکي شيان او د لښکرو ډودۍ شامله وه دغه خرڅ او لګښت که خه هم د لاري په سر له خلکو خڅه په زور او يا د کالني ماليې په نوم پوره کېده ، خو سره له دې دا د دولت بودجې ته یو دروند او ستر تاوان (1)

-4- د تېمورشاھ په زمانه کې بل غوره او دروند خرڅ د دربار دسترخوان او د درانيو اميرانو مجلسونه وو ، قبایلو مشرانو پرته له نغدي تنخوا د حکومت له پخلنځي يعني کار خانې نه ډودۍ هم خورله پادشاه او غټو رئیسانو به د اخترونو او نورو بشو شپو ورڅو او وختونو کې قام او ولس ته ډودۍ هم ورکوله ، دا ، حکه په هغه زمانه کې بې ډودۍ سپري (خان بې دسترخوان) ته چا د احترام او درنښت په سترګه نه کتل حکومت هم په داسي وختو کې د خان په ګټه د خنانو او مشرانو د سياست او حثیت د ساتني په غرض له دوی سره له هیڅ ډول مرستې او بسبنې دده نه کوله ، چې په ولس کې سر لوړي وي او اعتبار يې لا زيات شي حکومت به په ډېرې خوبنې سره د خنانو د ضرورت وړ شيان د خلکو د رضا او خوبنې په خاطر هنغو ته ورليړل

-5- د لويو لارو د ساتني په غرض حکومت او دولت دې ته اړو ، چې عمومي سړکونو (لويو لارو) ساتني ته یو قامي غټ مشر وتاکي او دا دروند کار هغه ته وسپاري ، دې لوی خان او مشر به په خپل قام او خلکو د پوليسو په خير تاپه کوله ددغې درندې او لوې وظيفې په مقابل کې به حکومت دې سپري ته په کال کې یو موئي پيسې د دولت له خزانې نه ورکولې

-6- د پادشاه او د هغه دکورني ځاني لګښت ، چې د ضرورت په وخت کې به یې د شاهي خزانې نه اخست او په خپله به یې مصرف کاوه

- ۷- د هنو خانانو او مشرانو لګښت ، چې د جنگ او جګړي په وخت کې به یې ولسي افراد (ولسي خلک) د پادشاه له فوځ سره دکومک او مرستې په ډول پادشاه ته په واک کې ورکول، خو، چې دده په ګټه په هر حائی کې ، چې وغواړي د هنه له فوځ سره اوږد په اوږد د مقابل دبمن د ماتې له پاره وجیګپري (1) په ډول سره Ҳینې نور لګښتونه هم د دولت په غاړه وو

د مالیې اجاره داري :

د سدوزیو په دوره کې د رعيت د مھکو مالیه په ډول سره ټولېدله :

د رعيت او ولس د مھکو یوه برخه به د یو خان او مشر تر ادارې لاندې وه د اعلى دېوان یو مامور به د خالصې په نامه د هغې غور کاوه د اعلى د یوان د دوټر دې خانګې به د خانانو د مھکو مالیه د دوى د هغه خدمت په مقابل کې ، چې د حکومت سره به یې په نظامي چارو کې ترسره کاوه، د تنخوا په نوم به یې ور معامله کوله قامي مشرانو به د اعلى دېوان خڅه دېوان خڅه یستلي وه (1) دا دې معنا ، چې دغو کامي مشرانو (خانانو) به د حکومت خزانې ته مالیه نه ورکوله دا، ځکه ، چې خانانو د پادشاه او حکومت سره د جنگ او جګړي په وخت کې مرسته کوله او هم به یې د خپلې سیمې خلک د پادشاه په پلو سائل د نور ولس مالیه ، چې د دوى له مھکو او مالونو خڅه راټولېدله هغه به د پادشاه خزانې ته د اعلى دېوان له لارې تر سنجش وروسته سپارل کېده

د لري ملکونو او بشارونو د مھکې د مالیې دريمه به په ډول ترسره کېدله ، چې د حکومت له خوا به یو اعتباري سپړۍ د هغې د اجاري دپاره ټاکل کېدله ، دې اجاره دار به د مھکې د مالیې د کالني کربست او زراعت اجاره د مالیې په نوم له کرونډ ګرو نه اخسته ، ده به وروسته له دې ، چې مالیه را ټوله کړای شوه د یوزرګتې په مقابل کې د اعلى دېوان دوټر ته سپارله د تېمور شاه په دور کې د هند له بشارونو نه کالني مالیه او باج د احمد شاه بابا د وخت په خېر د هند له نیول شویو بشارونو نه د اجاري په بنې تولیده ، دا شان د اهل هنو د دکاندارانو نه د باج او جزې په نوم مالیه را غونډېدله ، دا مالیه به وروسته له جمع کېدونه د پادشاه خزانې ته تحويلېدله تاریخ پوهاں او تاریخ لیکونکې په غوره دلیل سره وايی ، چې د تېمورشاہ د سلطنت په دوره کې اقتصادي بنې پیاوړي او د داډ وړ وه دا، ځکه ، چې ده د ضرورت وړ شیان د هند، مشهد او نننی افغانستان له پولو او سرحدونو نه پوره کول ، له دې کبله د اقتصاد له مخي دی (تېمورشاہ) باندې ټېمورشاہ په اړنه و، د مالیې د سمې لارې د لاس ته راټړلو له امله ، چې په هغه وخت کې باب وه د هغه خزانه بنې ډکه وه دا شیان د تېمورشاہ د حکومت په وخت کې د هغه د زمانې اقتصادي بنې وه ، چې د لاندې دریو ضروري شیانو پوره توب او بسنې له مخي د داډ وړ ګټل کیده

1- کرنه (زراعت) او مالداري :

د تېمورشاھ په زمانه کې د کليوالو لوی او دروند کار د کرنې چاري وي (1) کرونداگرو په عمومي توګه غنم ، اور بشپه او نوري داني لکه جوار ، بدن او جودر کرل دارنگه کرونداگرو خټکي ، هندوانې ، بادرنگ او ضعتي نباتات کړل ، چې د هغه وخت پر مخ تللي کرنه وه او کليوال پري بخت وو د کرونداگرو د درمند ، کولبي او غوبل کولو خاروي او وسائل د نن ورځي غوايان وو

د تېمورشاھ په وخت کې ټولو خلکو په تېره د درانيانو هري کورني درې او خلور جوري غوايان درلودل ، چې کولبه او یوې به یې پري کولو دا شان دوى د غوبنو ، شيدو ورپيو او پوستکيو دپاره غواوي ، وزې ، پسونه او مېږي د نن غوندي روزل او بنه پاملننه یې ورته کوله د مالونو د درلودلو او ساتلو په لړکې د پسونو رزونه د درانيو غوره وظيفه وه دوى د پسونو ډېري شبې رمي درلودلدي او بنه روزنه به یې کوله دوى د خپل مال د پوولو او خرولو د پاره د وخت او موسم په تغيير سره د یو ځاي نه بل ځاي ته کوچبدل د دوى په زمانه کې د نن په خبر اوښان او خره د بارونو د ورلو له پاره ډېر پيدا کبدل ، په اوښانو باندي یې سر بېره پردي چې لوی او درانده بارونه ورل د خرڅلا و د پاره هم ساتل کېدل ، لکه ، چې جوته ده ويل کېږي ، چې په استحق زيو کې د اسانو او یابوګانو روزنه بنه پرمخ تللي وه (1) مئکه د لویو خانانو په واک کې وه ، چې په بزگرانو به یې کرله او هغو ته به یې د هغه وخت د معمول رواج سره سم برخه ورکوله ، چې خه ګوزاره به یې نه پري کېدله

2-صنعت (هنر) :

که خه هم د تېمورشاھ په وخت کې کورنيو شخرو او عسکري فعالیتونو د صنعت د انکشاف او پرمختګ زمينه له منځه وړي وه ، مګر سره له دي هم نفيسه ضایع او مامولي صنعت تر ډېره حده پوري د ډاد وړ و نفيسه صنایع : د تېمور شاه په زمانه کې نفيسه صنعت د پادشاه په شخصي مينه او د اميرانو په پاملننه بنه وړاندي تګ کړي و ، مګردا ، چې د هغه وخت تاریخي مانۍ او عمرانات له منځه تللى دي؛ نو ځکه په دي برخه کې زموږ معلومات لړ دي (2) لکه خنګه ، چې سایې هغه شان په دي باره کې لازم مواد په لاس کې نشه ، چې وړاندي یې کرو البته دا جوته ده ، چې په هره تاریخي دروه کې صنایع د هغه وخت په شرایطو پوري اړه لري ، که سړي د احمدشاه بابا او تېمورشاھ د دورې لاسي صنایع او صنعتي چاري وویني دا به تري جوته شي ، چې دا هنر په هغه زمانه کې ډېر پر مخ تللى و

معمولی هنر: د تېمور شاه د پادشاهي دوران کې معمولي هنر او صنعت لکه خطاطي ، نقاشي ، مهندسي ، خټګري ، ترکاني ، حجاری ، پښگري او ځینې نور کارونه کېدل په دي هکله د هغو هنرونو لنډه خپرنه کوو ، کوم ، چې نن ورڅه د خلکو سترګو ته درېږي .

خطاطي او نقاشي : د دي هنر او صنعت سې نمونې او نښې د زيارتونو او مانيپو پرمخ ، چې په هغه زمانه کې یې ورباندي کار کړي و ، لاس ته رائحي که ، چېږي د هغه وخت نقاشي او خطاطي ته وکتل شي دا تري په ډاګه جوتېږي

، چې دا هنرونه په هغه وخت کې ڈېر زړه وړونکی او پرمختللي وو هغه خلک ، چې په دې غوره صنعت او هنر باندي لګيا وو د خپلې زمانې او وخت د تولیز ژوند لوړ مقام یې نیولی و

مهندسي او ختگري : که د هغه وخت قبرونو ، ګونبزو (ګنبدو) او نورو تاریخي اثارو ته وکتل شي؛ نو له هغې نه دا بشکاري ، چې په هغه زمانه کې د مهندسي او ختگري هنر او صنعت بنه وړاندي او مخکې و که ددي هنر پوخالي ته بنه په غور ولیدل شي دا تري جوتېږي ، چې د مهندسي هیڅ دول عیب او زیان په هغو کې نه لیدل کېږي ، په دې برخه کې به یوازې او یوازې دا ووايو، چې د هري زمانې او دورې د ختگري (معماري) سیستم له بلې نه توپير لري ، چې دا د ختگرو او مهندسينو نقص نه ګنبل کېږي (1) بلکي د خپل وخت او زمانې د خلکو د غوبښتنې او پوهې په پرمختيما پوري اړه پیدا کوي او خنګه ، چې زمانه او خلک یې غواړي هغه شان ده پرمخ درومي

حکاكۍ او زرگري : د تیمورشاه د سلطنت په دوره کې ددغه هنر او صنعت جوټې نښې او نمونې د هغه وخت د سکو ، مسکوکاتو او مهرونو د لیدلو نه په بنه شان سره معلومېږي او سړۍ ویلى شي ، چې په حقیقت کې د هغې ورځې د حکاكۍ صنعت د نن ورځې له زانګو ګرافۍ سره هیڅ توپير نه لري

دا ځکه ، چې د یوه مهر کيندل او د مهر په نیمايی قطر باندي د نستعلیق د خط چې لیکل خورا ګران او سخت کار و ، چې په هغه زمانه کې ترسره کېده که سړۍ ددي هنر او صنعت بشکلي والي ته حیر شي؛ نو به ووايي ، چې دا دروند کار په هغه وخت کې په بنه شان سره پرمخ تللي و ددي صنعت او هنر کمال په دې کې و ، چې د مهر د کيندلو سره سره د مهر پرمخ د تکيو د اړخونو سره د پانو او ګلانو رسم او انځور هم ترسره کېده او خورا بشکلي او بشایسته بنه یې درلودله د تیمورشاه د حکومت په زمانه کې د زرگري صنعت ڈې په زړه پوري کار و زرگرانو هر دول بشکلي شیان په ڈېر بنه شان سره جورول ، له دې پرته د تیمورشاه په دوران کې پښگري ، وسله جورول ، کالې ګندل ، د دباغي او مسگري صنعت د وخت د اړتیاوو د پوره کېدو په غرض منځ ته راغلي وو او ڈېر بنه وړاندي ټګ یې موندلی و ، که ، چېږي د خپل وخت اړتیاوو ته حیر شو؛ نو به دا راته معلومه شي ، چې نن ورځ هم د هغو نمونې موږ ته را پاتې دي د تیمورشاه د وخت د مشهورو خو تنو نقاشانو نومونه دادي:

د تیمورشاه د دورې نامتو او غوره نقاش محمدهاشم نومیده دی په اصل کې د لاھور او سیدونکی و دې پیاوړي او تکړه نقاش سرېږره پر خپلو ڈېرې بنو بنو نقاشيو او هنرونو ، چې زیات شهرت او نوم یې درلود ، د تیمورشاه د ماندېښې ګوهرشاد بیګم یو په زړه پوري انځور کښلی و ، چې د ڈېر بشایست له مخي د ڈېر قدر وړو

د تیمورشاه په وخت کې نامتو ڈېر کیندونکی اقا بابا اصفهاني و ، چې د ڈېر او تېړو کیندنو په کار کې یې لوی لاس درلود ، او د خپل لیاقت په اثر یې د استاذی لقب ګټلی و ده په هغه زمانه کې د ڈېر او لويو او لورو کسانو د مړتونونو (قبرونو) شناختې (تبې) او کتیبې په بشکلي او بشایسته بنه سره جورولې له دې دا خرګندېږي ، چې

اعلیحضرت احمدشاه بابا او تپمورشاہ دواړو د نیول شویو ملکونو له هنرمندانو او نامتو کسانو نه ، چې په هنر کې
یې لاس درلود د خپل هېواد دپاره په دې کار کې بنه ګته اخیستې وه) 1)

3-تجارت :

که د تپمورشاہ د دورې د تجارت او سوداګرۍ، ته کتنه وشي؛ نو به دا راخرګنده شي، چې تجارت دده په زمانه کې
بنه وړاندې تگ کړي ټه، چې خپله پاډشاہ تجارت ته د خلکو پاملننه اړولې وه د لویو لارو د ساتني دپاره تاپه
داران درولي وو ، په دې لارو د قافلو د تلو او راتولو له درکه دېره ګته تر لاسه کېدہ ددي محصول د لاس ته را پړلو
نه وروسته به دا پیسې د دولت خزانې ته تحويلیدلې د تپمورشاہ په زمانه کې د هيواډ دېر وګړي په راز راز سوداګرۍ
او تجارت باندې بوخت وو د تجارت د وړو او راوړو په نتيجه کې خلک آباد او تجارت په زړه پورې وړاندې تگ کړي
و د هند او ایران مالونه د افغانستان په لویو بشارونو کې ددي هېواد د مالونو سره معاوضه او بد لېدل دې حال او
بنې د تجارانو کارونه پیاوړي کړي و تجارانو به بنه ګته کوله او تجارت د بشارونو په دنه او باندې کې بنه پرمختګ
کړي (1)

پنځم فصل

ادبي بنه او علوم

د تېمورشاد سلطنت او حکومت په دوران کې ادبیاتو او علم بنه وړاندې تګ کړي و، له دې امله دده دوره د افغانستان د ادبیاتو په برخه کې د غوره او بنو ادبی زمانو خڅه شمېرل کېږي په دې وخت او دوره کې نه یوازې ادبیات پرمخ ولاړل بلکې نورو علومو هم بنه وړاندې تګ وکړ که د تېمورشاد د دورې د پوهې او علومو په هکله مطالعه شي؛ نو به دا ورڅه جوته شي، چې د ده په وخت کې د فقی علم، تفسیر، حدیث، صرف و نحو، ریاضی، عروض، معانی او طب په پوره او بشپړ دول په مدرسو کې لوستل کېدل البتہ په دې وخت کې مدرسو فردی بنه درلودله په دې سر بېره د پادشاه دربار د عالمانو او پوهانو ستر مرکز هم و تېمورشاد په خپله د علم او پوهې سره زیاته مینه درلودله، دده د مینې نتیجه و، چې دده په دربار کې ډېر عالمان، پوها او شاعران روزل کېدل عالمانو او پوهانو دهغې زمانې مروج علوم او فنون په استاذانه دول سره خلکو ته ابلاغول او په خپلو علومو کې يې د استاذانو لقبونه ګتلي وو

تېمورشاد په خپله شاعر او ادیب و دده دغه مقام دومره اوچت دی، چې وروسته ده ددي ادبی مقام په درلودلو سره د افغانستان په لويو ادبیانو کې ځای ونيو ددي ادعا د اثبات دپاره دده د غزلو، قطعو، څلوريځو، قصیدو (بوللو) او نورو شعرونو دېوان په پښتو او دري ژبه تر اوسه په ياد را پاتې دي د تېمورشاد د حکومت په زمانه کې کوم شي ته، چې د علم په باره کې ده توجه نه وه کړې هغه د پښتو ژبه نه پال او نه روزل وو، که سړۍ دده د دربار د عالمانو په هکله مطالعه وکړي دابه ورته معلومه شي، چې دده دربار د فارسي شاعرانو او عالمانو نه ډک و دا کومه پته خبره نه ده دده د وخت د عالمانو له کتابونو نه په ډاګه سره نسکاري، چې سر بېره پر دري ژبو شاعرانو پښتو ژبو عالمانو هم په دري ژبه شعرونه ويلى دي له دې معلومېري، چې دده په وخت کې د دري ژبي د ادب او د هغې د پاللو بازار بنه تود و اعليحضرت تېمورشاد د خپل پلار په شان يو ادیب پادشاه و په دري ژبه د شعر دیوان لري، چې په 1119هـ (د پادشاهي) په دیارلسم کال يې له نظمه فارغ شوي دی تېمورشاد په خپله مورنې ژبه پښتو بنه خوندور اشعار ويلى دي، مګر متاسفانه، چې موږ ته ډېر لړو رارسېدلې او نور ورک دي د تېمورشاد پښتو شعرونه عشقې او بزمې رنګ لري

په پښتو شعر کې يې د فارسي شعر په خير ژبه روانه او بې تکلفه ده د سبك له مخي د خپل پلار شاګرد دي او په معنا کې یوازې د بزم او عشق سندري وايي د پلار په خېر د وطن مينه، جنګ او اجتماعي ژوند په باب خه نه وايي دده د ادبی مقام

د یادونې له پاره دده پښتو او دري غزلي دنمونې په ډول راوړو:
 هئي هئي د یار صورت لکه ګلونه
 چې وھلي یې پرمخ دي شنه خالونه
 تېر شو عمر د وصال په انتظار کې
 اوس په زړه مې د هجران لګي اورونه
 په رخسار باندې یې زلفې تار په تار دي
 د عاشقو آوبزان په هر تار زړونه
 د پتنګ په دود دیار په غمو وسوم
 د باڼو ناوکي ایژدي په زړه زخمونه
 توکل دي پر خپل خدای کړه تېمورشاھه
 خه په کار دي د فاني دنيا کارونه)1

نن مې بیا له تورو سترګو سره جنګ دی
 پر لبانو یې د زړه د ونیو رنګ دی
 که پري کړي سر په لاس ورلره راشم
 لا په دايې باور نشي زړه یې سنګ دی
 ستا د حسن لښکر راغي ځان یې بايلو
 د عاشق و زړه ميدان هر گوره تنګ دی
 عشق د مشک پټول نشي تېمورشاھه
 چې په خپله ځان رسوا کا هغه رنګ دی

دا هم دري غزل:

اى همدمان زاتش آهم حذر کنيد

دلدار راز حال دلم خبر کنيد

اى مردمان زحسرت من ياد آوريد

چون بر جمال سر مثالش نظر کنيد

وئيد حال زار مرا پيش يار من

ر يردهش ملال سخن مختصر کيند

دانيد بردل مسکين چه رفته است

ر سينه تيغ جفا يش سپر کنيد

يا از سفر ستمر مارا کنيد منع

يا از من ستم زده قطع نظر کنيد

دانيد حال دидеه شب زنده دار من

ر در فراق يار شبی را سهر کنيد

ياران ز زلف يار بيادم نياوريد

ديوانه را مبادا که ديوانه تر کنيد

تيمورشاه شته زعشق يار جر خون

فكري بحال عاشق خونين جر کنيد(1)

* * *

دده د دورې ځينې شاعران او لیکوال دادي:

عبدالله خان وکيل الدوله : دا پوه او عالم سړۍ د احمدشاه بابا د وخت نه تر تېمورشاه پوري د هېواد لوی او غټ شخصيت او د حکومت په چارو کې يې ستر لاس درلود دی د هغه وخت د ډېرې پخو او بشو شاعرانو او لیکوالو په ډله کې شمېرل کېدہ عبدالله خان د پوره ديوان خښتن دی شعرونه يې (د الف) له ردیف نه تر (ی) پوري دي او

تول درې سوه (300) غزلو ته رسپړي چې په درې او پښتو یې ویلى دی ده ده په شعر کې حمد و نعت ، مرثیه ، بولله ، د خلکو کیسې او تاریخي قطعې لپدل کېږي

عبدالله خان وکيل الدوله د خو تاليفونو خاوند هم دی ده يو کتاب د فقي د علم په هکله او بل یې د احمد شاهي فتاوې په نامه په 688 مخونو کې، ليکي دی د وروستي کتاب سريزه د پښتو په اتيا بيتنو پيل شوي ده دده بل اثر احمد شاهي شهر (کندهار) په نامه دی ، چې په فارسي ژبه کښل شوي دی دده د احمد شاهي فتاوې د شعر نمونه دا ده:

ددې وخت پادشاه سنی دی

په مذهب کې حنفي دی

محبت یې د کتاب دی

بې عدو بې حساب دی

دی په خپله مصنف دی

په دې کار کې ډېر منصف دی

هم عالم دی هم شاعر دی

په نکتو کې ډېر ماهر دی

چې دده دیوان هیرادي

په تحقیق سره هیرادي

حرص یې ډېر ددين په کار دی

ذوق یې ډېر ددي روزگار دی

دا یې و فرمایل ماته

چې یو امر کوم تاته

ماوي وايه اې پادشاهه

زما شاهه دين پناهه

وې يې پېر مین په دین يم

د افغان په کار غمگین يم

دا کتاب ورته پښتو کړه

په تا حکم کوم وکړه!

ماوې هر خه ستا مامول دي

په ليمو زما قبول دي

مسمي په عبدالله يم

دعا ګوی د خپل پادشاه يم

همداسې يې د پښتو د شعر خه ګونبې بیتونه دا دی) 1 (

عبدالله د هیڅ منصب هوادار نه دي

دراستي د بنه کلام يم په اخلاص

* * *

خونه که مې وسوه دیوانه مې پاخه شوه

مشهور عبدالله خان وم اوسم رسووا په عاشقۍ شوم

* * *

محمد علم خان : محمد علم خان د عبدالله خان مشر زوى و ، دی د پلار د مرګ نه وروسته د وکيل الدوله په څوکۍ کېناست دا ډير هوبنيار سپړي و ټولو سدوازې سردارانو هغه ته د پوهې او هوبنياري له مخي د احترام او درنښت په سترګه کتل دده شخصيت هر چاته منلى و ده د خلکو سره ډيره مينه او بنه ګوزاره درلوده

وکيل الدوله محمد علم خان د پلار په څېر په پښتو او دري ژبو په بنه شان سره شعر ويلى شو د پښتو شعر زياتي نمونې يې نشه او یوازې خو نمونې يې معلومې دی دا یو خو بیته يې د یو خطې جونګ نه رانقلوو:

ستا نوم شو محمد(ص)

ته نازولی د صمد

په قل هو په احد

عالم تېر کړه محمد(ص)

په نامه دې ډېر شیدا یم

ج

په دروغ نه په ربستیا یم

کلمه پر ژبه وايم

عالم تیر کړه محمد(ص)

میرزا لعل محمد خان عاجز : لعل محمد خان د تېمورشاہ طبیب و سر بیره پر طبابت هغه شعر هم وايه او نهه
لیکوال ګنل کېده او په دری ژبه دېوان لري

الله یار خان راسخ : الله یارخان د میر هوتك خان سکنى کشر ورور دی دی د دری ژبې نهه شاعر ګنل کېږي ، دېوان
بې نه دی موندل شوی یوازې یو عشقی شعر د میر هوتك د لمسيو په واسطه پیدا شوی دی دا خو بیتونه بې د
نمونې په ډول لیکو:

شب فراق نهان با خیال خود فتم

بروبه بستر خوابش که غافل افتاده

بیاغ عشق تو شاهانهال امیدم

ز خشك سالی هجران ز حاصل افتاده

شنیده ام که تمنای کشتنيم داري

عجب عجب که ترا رحم بر دل افتاده

نمیرسد به زمین پای آرزوی دلم

ز بس به کوی تو دل بر دل افتاده

سر دو دیده ابرویش دید "راسخ" فت

دو ماه نو چه بیک رو مقابل افتاده

میر هوتك خان پوپلزى :

میر هوتك خان د زمان خان زوي او د تيمورشاه د دورى د لويو شاعرانو خخه گنيل كېرى دى د تيمورشاه د دربار د
شاعرانو استاذ دى ده د هغى دورى تاريخ په شعر سره رنا كېرى دى دده هغه دري شعر، چې د تيمورشاه په باب
بې ويلي دى وگوري :

نظام ملك اسلام جهات شمع يقين

نهال باغ شريعت چراغ ملت و دين

ز فيض لشن مدحش بهشت فرصت دل

ز وصف شكر نامش لب و زبان شرين

به هر كجا كه بخواهم بقاي دولت تو

كنند اهل سماوات يك قلم آمين

غلام محمد شاه جي :

دا خوب ڙي شاعر، چې په پښتو کوم شعر نه لري د تيمورشاه د وخت نه د شاه شجاع تر سلطنت پوري ژوندي و او
په خورا خواري يې د کابل په سيمه کې د ژوند تر وروستي سلگي پوري ژوند کاوه وايې، چې ده نه خوب شعر
درلود

دا شان د اعليحضرت تيمورشاه په دربار او زمانه کې مير محمد اولا "ذکا" عيدمحمد عيدى او ميرزا على عسکر
خان وصفي تکره شاعران او ليکوال تپريشي دي، د شاعرانو د شعرونو نه جوتيري، چې د تيمور په دربار کې راتول
شوی شاعرانو په دري شعرونه ويل

مذہبی بنہ :

د افغانستان وګړي ، چې ډېر یې د اسلام د مبارک دین پیروان دی (1) سره له دې یې هم په دوو مذہبی فرقو باندې وېشلی شو : لومړۍ فرقه سنی مذہبه ۵۰ ، چې ددې ھپواد اکثریت نفوس یې جوړ کړي دی ، دوهمه فرقه اهل تشیع ۵۰ ، چې په کم اقلیت سره دلته ژوند کوي مسلمانان د اسلام مبارک دین د خپرولو د پاره دا بهه بولی، چې د نړی په هر ګوت کې دا سپېخلی او پاک دین خپور کړي ، په دې لار کې که له شدت نه کار واختستل شي ثواب یې گنې) 2)

د دغو تکيو پر بنا د افغانستان لویو فاتحینو او جګړنو تر تېمورشاہ او له هغه نه وروسته د اسلام د دین د خپرولو او په دې نوم ددې مذہب د پیروانو د پیدا کولو په غرض تر هند پوري خپل یړغلونه پر مخ بیولی دی دوى د خپلو یړغلونو په لپکې د نیول شویو ملکو خلکو ته ددې دین ګټې او بشګنې په زور او سلا خرګندې کړي دی کله به ، چې د نیول شویو سیمو خلکو او وګړو د اسلام د مبین دین منلو ته غاړه نه اپښودله؛ نو به هرromo د دوى خخه باج غونښتل کېدہ ډپرو وګړو د اسلام د منلو په صورت کې د باج ورکول په ځان منلي (1)

که چېږي به د نیول شویو ملکونو خلکو پر ځان دا دوه شیان يا د اسلام د دین منل او يا باج ورکولو نه یوشی پر ځان نه منل؛ نو به د دوى وژل او تباہ کول ضروري وو الفنستان په خپل کتاب کې د یوه هندي مُرڅ په قول وايی، چې د پاني پت په جنګ کې کله ، چې به مسلمانانو پر اهل هنودو بری و موند او کومه ډله به، چې دمال سره ددوى لاس ته ورغلله؛ نو سمدلاسه به یې د اسلام د دین منلو ته راوبل (2)

دا حال او بنې د تېمورشاہ په دوره او وخت کې د پوره پاملنې وړ وه نن دا بنې د اهل هنودو په باب د مسلمانانو سره نشته لکه ، چې وینو نن ورځ یو زیات شمېر هندوان په افغانستان کې ژوند کوي او د مسلمانانو له خوا هغوي ته ډېر حقوق په برخه او اجتماعی متقابل احترام یې پر ځای کېږي ددين او مذہب په لار کې هغوي ته پوره آزادي ورکړل شوې ده نن د مذہبی تعصب په نامه د هندوانو او مسلمانانو تر منځ هېڅ خنډ او اړه نه ليدل کېږي د افغانستان وګړي د اسلام د دین پیروان دی او د هغه او امر او ارکان په خوبنۍ سره لمانځي په دې هیواد کې ملايان د تولنيزو طبقو په لپکې ډېره زوره وره او د قدرت خاونده ډله ۵۰، چې د ھپواد د سیاست او مذہب په لار کې یې بنې اثر کړي او قدرت یې ډېر زیات دی (1)

دوی په خپل منځ کې په خو ګروپونو وېشل کېږي ، د کلي له ملا خخه نیولې تر هري درجې پوري ، چې وي یو له بله سره اړیکې لري د تېمورشاہ په وخت کې د دوى دغه اړیکې ډېرې زیاتې او ټینګې وي

د تېمورشاہ شاخصیت :

تېمورشاھ په طبیعې توګه یو سوله غونبېتونکی او د جنګ نه ویزار انسان و (2) دا وجهه وه ، چې د حکومت د نېھه انتظام سره سره د هغه نه د سلطنت او خاوری د سرحدونو او صوبو

د آزادۍ کوښښونه شروع شول د تېمورشاھ په پوهه کې خه شک نشته، خو سره له دي ده شراب څښل (1) او د ولس د خوى او عادت په خلاف یې عیش خوبنولو

فرېږ وايي ، چې د تېمورشاھ حکومت په افغانستان کې په عدل او انصاف مشهور دي، مګر له دي سره دي د پښتو د ژوند په خلاف د نورو د فکر او معاشرت خوبنوسکي و

نور مۇرخین وايي، چې تېمورشاھ د پښتنی کلچر په پړښودو سره دومره افراط وکړ، چې ده او د دده درباريانو پښتو ژبه هم هېره کړه او پر ځای یې فارسي ژبه او کلچر د کابل په دربار کې لور ځای ته ورسوله دا وجهه وه ، چې د تېمورشاھ له دورې خخه د پښتو ژبې زوال پیل شو (2) په دي وخت کې د دوټر ژبه فارسي وه له دي عیبونو پرته تېمورشاھ ډېر پوه او لایق پادشاه و

شپږم فصل

عمومي نظر او نتيجه

د تیمورشاه ددورې په پای کې غواړو، چې خوتکي د تبصري په ډول جوت کړو البته دا خوتکي زموږ د شخصي نظر په ډول وړاندې کېږي د نظر خاوندانو خخه هيله کېږي، چې د نيمګړتیا او عدم صحت په حالت کې به هر ډول انتقاد وکړي د اعليحضرت تیمورشاه سلطنت د افغانستان په تاريخ کې یو غوره فصل ګنل کېږي، چې مطالعه او خیړنه يې هرومرود تاريخ کتونکي او مطالعه کوونکي په فکر زيات اثرات اچولای شي، تردي خیړنې د مخه د تیمورشاه د سلطنت په باب له موږ سره یوازې ډېر محدود معلومات په ذهن کې موجود و، خو کله مې، چې ده د دورې حقایق وسپړل د هغو شیانو عکس مې ولید کوم، چې فکر کیدو د تیمورشاه عصر د افغانستان د اتلسمې پېړۍ يوه ځلاندہ او مدنی دوره شمېرل شوی ۵۵، چې د مدنیت تاثیرات يې تر اوسه په ثابت ډول زموږ د ټولنې پر تولنیز، اداري او نورو ساحو کې ليدلی شو د تیمورشاه د نرم خوی او به سلوك په وسیله د هغه دوران ادبی وضع زموږ د مدعایا د اثبات په خاطر کافي ده دا ځکه، چې د هر عصر د آرامې او صلحې په نتيجه کې علوم او ادبیات انکشاف او پرمختګ مومي او خلکو ته د ادبی روزنې زمينه خامخا برابرېږي برعکس که چېږي خونرې شخړې او د پړښاني وختونه د تاريخ په پانو کې وګورو نو به په ډاګه راته بشکاره شي، چې په داسې وختو کې فکري او ذهنې روزنه او وړاندې تګ يې د یوی ساري بېماري بنه غوره کېږي ۵۵

حینو تاريخ پوهانو او مولفینو، چې یادونه يې ددې لنډې لیکنې په زیاتو ځایو کې راغلي ده د تیمورشاه په هکله يې سختې تبصري کېږي دي، چې هغه د ډېر تامل او احتیاط وردي حینو دی یو ایرانی مشر به او شراب خور معرفي کېږي، چې په دې هکله يې کوم ماخذ هم نه دی شوولی په هر صورت که هر خومره تیمورشاه یو آرام او حلیم سری و، ددې وضعې سره سم يې داسې کرکتر هم درلود، چې د هغې په وجه ده وکولای شول د ټول افغانستان د اتبعوو ترمنځ د پرديتوب او بيګانګي خند ورک کې او د دې پر ځای د یووالی، همنوعي او بشريت فکرونه په کې پیدا کېږي د دغې مدعایا بنه مثال موږ دا ګنو:، چې ده ددولت چاري د هېواد بېلو بېلو اتباعوته پرته د قبیلوي، اجتماعي او یا ژبنيو تبعيضونو خخه نورو ته هم ور وسپارلي، ده د هېواد سوکالي، د وطن د آبادی، وړاندې تګ او د مملکت د چارو د حل و فصل کار یو مشترک مسوولیت وګانه ددې فکر په واسطه سره تیمورشاه د خپلو اساسی تشکیلاتو بنست په بنه توګه کېښود او د قبایلې زیاتې مداخلې يې د دولت په چارو کې و تر ديره حده لږې کېږي دده په وخت کې د سلطنت ټینګوالی او استحکام تامين و، که خه هم حینو مولفینو لکه قاضي عطاوله خان او نورو دده سلطنت متزلزل ګنلی زموږ په نظر مدلل نه دی دا ځکه، چې دده په وخت کې ددولت مرکزیت په یقني ډول تامين او ټینګ و هغه بې اتفاقۍ او د یووالې نشتولی، چې وروسته له ده په هېواد کې دده د زامنونو تر منځ را پیدا شوي ځانته علت

لري هغه دا، چې که د تاریخ پانې په ډېر دقیق ډول له پخوا خخه تر او سه ولیدل شي، وينو، چې زیاتې کورنۍ شخپړي د پادشاهانو زیاتو زامنو او اخلافو تر منځ پیښې شوې دا کار خامخا د ملت په بربادی تمامېده او د دولت بېړي بې د خطرناک ساحل و خواته بیوله

د افغانستان ډېرو شاهانو علاقه درلوده، چې ډېړي بسټې وکړي البته د دغو زیاتو بسټو خخه زیات او لادونه پیدا او پاتې کېدل، ضرور به د دوی ترمنځ د دولت په چارو باندې اختلاف سره راته او یو له بله یې د تخت کېناستو په کرسې باندې سره تکول لکه، چې د تیمورشاد 23 زامنو ترمنځ ددې هیواد په غورغۇ کې ډېړي وینې تویې شوې دی د تیمورشاد

د مړینې نه وروسته حالات ډېر ژر بدل شول د سدوزیو د سلطنت ولې او رېښې چنجیو و خورې او په ډېړه کمه موده کې ددې سلطنت ونه و چه او دایبرې (حاصل) نه د مخه د خزان باد یې پانې ورېژولې تیمورشاد پوه وه، چې دده او لاد د خپل پلار اطاعت نه مني او هم د بېلو بېلو اقلیمونو د میندو زامن دي؛ نو د سلطنت د ختمېدو ګومان یې د زامنو تر منځ په یقین سره ګنډلی و

د تیمورشاد او لاده او نومونه یې:

1 شهرزاده همایون 18 میران میرزا

2 محمود 19 حسین میرزا

3 حاجی فیروز الدین 20 هاشم

4 عباس 21 شاه تور

5 شهرزاده کندل 22 نورده

6 زمان 23 ملک گوهر

7 شجاع الملک 24 اکبر

8 احمد 25 حسن

9 محمد سلطان 26 بلنداختر

10 یزدان بخش 27 شاه رخ

11 کشور 28 شاه پور

12 سلطان علی 29 شهزاده ابراهیم

13 نادر میرزا 30 مزخ

14 اشرف 31 خاور

15 مظفر 32 ایوب

16 جهان والا 33 جلال (1)

17 مراد

یادونه:

د تیمورشاه د زامنو شمپر درې دېرش (33) و او

د لورگانو شمپر یې له دیارلسو (13) خخه زیات وو

د دې لیکنې د ماخذونو پېژندنه :

له کومو ماخذونو خخه ، چې په دغه رساله کې استفاده شوي ده مطلب په بیان کې یو له بله سره توپیر لري ، هر
ماخذ مؤلف د خپل وس په توان د افغانستان د تاریخي پېړی

د پېښو په لې کې خپله لیکنې غوره بلې ده له دې سره د دوى تر منځ دموادو اقتباس او یو شان والى دېر څله
لیدلی شو

سره له دې هم داسې اړیکې شته، چې هغه له یو بل خخه بیولوای شي مونږ دلته د کتاب د چاپ ځای ، کال د پېښو
او مطلب لنډه څېرنه خرګند ول غواړو

الف : فارسي ماخذونه :

- 1- سلطاني تاريخ

دا کتاب د سلطان محمد خان درانی پواسطه لیکل شوی او د افغانستان د تاریخ په تیره د درانیانو په باب یې ډېر خوندور معلومات په خوره قلمی ژبه ټول کړي دي ، دا کتاب

د بمبي دمعموره بندر په محمدی نومي چاپخانه کې په کال 1298 طبع شوی دی ددي تاریخي کتاب متن ، چې سپري گوري داسي غوره مطالب لري، چې لوستل یې سپري ته خوند ورکوي

دا کتاب په دوه سوه یونوی مخونو کې لیکل شوی دی او لیکوال زیات زحمت پري ګاللى دی د سلطاني تاریخ غوره او درانده مطالب د یوې سریزې په ګډون دادي :

د افغانستان وضع د اسلام د منځ ته راتلو سره ،

د افغانانو نسب، د لوديانو بيان، سوريان (شيرشاه سوری) ،

د سورد افغانانو د حکومت پای په هند کې ، د ابداليانو بيان

د غلزيو شرح او پاي، نادرشاه افشار، احمدشاه بابا ، تيمورشاه، شاه محمود، شاه زمان، شاشجاع الملک او شاهزاده کامران ، ختم

دغه اثر، چې په پخوانۍ انشاء لیکل شوی دی عبارات یې ډېر په عربي دي او د هغوي معنۍ کول ضروري کار دی ، سره له دي هم ددي کتاب د بيان لار ډېره خوره ده او کت مټ

د یوه داستان بنه غوره کوي ، تشبيهات او ادبی رنګ په کې ډېر دی ، د متن په منځ کې یې په موضوع پوري ترلي شعرونه راوري دي

ددې کتاب یو زيان دادی، چې پراګرافونه یې په یو بل کې ګډ دي او په موضوع باندي سپري بنه نه پوهېږي ، سر بيره پردي په دغه قيمتی اثر د ډېرې استفادې وړ او د درانيو د سلطنت ياد یې په لومړي ټوک کې په بنه شان سره راوري دي، داسي معلومېږي، چې له دي وروسته مورخينو د خپلو تصنيفنونو په لیکلو کې ورڅه ډېر مطالب اخيستي او اقتباس کړي دي

-2- سراج التوارخ:

دا کتاب د سراج الاخبار لیکونی ملا فيض محمد هزاره لیکلی او د کابل د دارالسلطنه په حروفی مطبعه کې په کال 1331ق طبع شوی

ددغه کتاب چاپ شوی ټوکونه دريو ته رسپېږي او تر ډېرې پلتني او تحقیق نه وروسته مې بیا موند د کتاب اصل په پنځو ټوکونو کې لیکل شوی ، چې د هغو له لړ نه درې لومړي ټوکونه یې چاپ او دوه نور یې ، چې قلمى دي د پوهنې وزارت په کتابخانه کې قيد (خوندی) دي

د سراج التواریخ د پاتی دوو توکونو نه چاپېدل یو تاریخي کیفیت لري، چې لاندې په لنډ ډول اشاره ورته کول غواړم ملا فیض محمد خان خه وخت ، چې د سقاو (حبیب الله خان) له خوا د هزاره جات سیمې ته د هزاره ګانو د پلوی کېدو په غرض ولړه ، دغه وخت و، چې ملا فیض محمد د خپلې وظیفې په خلاف د هزاره جات د سیمې اوسيدونکي هزاره یې د غازی امان الله خان په پلوی او خوا را پاخوں دده له دې نیک حرکت نه کله ، چې حبیب الله خان (سقاو) خبر شو، هغه یې ونیوو او ددې جرم په خاطر یې هغه وواژه او دده تصنيفونه یې وسوزول

له دې امله د سراج التواریخ ټولې کاپې په کابل کې له لسو او پنځلسو نه زیاتی نه پیدا کېږي ، نو ځکه دا کتاب ډېر لږ او نادر بلل کېږي

ددې کتاب دریم ټوک بیخی نه پیدا کېږي ، که پیدا شي قیمت یې لور او تر 1500 پوري رسیبری ، حال دا، چې د لومړي او دوهم ټوک بیه یې تر 300 پوري ۵۵

د کابل پوهنتون کتابتون په دې وروستیو وختو کې په دې بریالی شو، چې د دغه قیمتی کتاب دریم ټوک پیدا کړی فکر کوم ، چې ددې کتاب (اکسیشن) کتلاك او نورې مرحلی تر اوسه پوري د علاقه لرونکو د مطالعې له پاره اجرا شوې نه دي

ددغه کتاب د لومړي او دوهم ټوک غوره بیان د سدوزیو پېښې او د محمدزیو تاریخ تر امیر عبدالرحمن خان پوري گنل کېږي، چې په 377 مخونو کې په لویه قطع او صحافت لیکل شوي دي

د سراج التواریخ د لومړي ټوک ډېر ځایونه د سلطاني تاریخ او ځینو نورو پخوانیو تاریخونو څخه اخیستل شوي

سره له دې هم ددې کتاب مطالب ، چې د نورو ژبو څخه

د افغانستان په باب لیکل شوي دي ، خورا غوره او نوي گنل کېږي

ددې کتاب دریم ټوک د امیر عبدالرحمن خان سلطنت ، خلورم ټوک د امیر حبیب الله خان دوره او پنځم یې د غازی امان الله خان پېښې خپرېي، خو دا دوه وروستی توکونه یې تراوشه چاپ شوي نه دي

-3-درانی تېمورشاہ:

دا کتاب د عزیزالدین پوپلزی تالیف دی د تاریخ تولنې 270 لمبر په لړ کې د کابل په عامه مطبعه کې چاپ شوي

د چاپ کال یې 1333 دی

دا کتاب په دویمه درجه کاغذ کې په یوه منځنۍ قطع او صحافت لیکل شوي او د تیمورشاہ دوران په 254 مخونو کې خپري او ددي دوري په باب یې ژوره څېرنه کړي ده ددي کتاب ماخذونه سراج التواریخ ، سلطانی تاریخ د پښنو تاریخ ، منشي احمد جان تاریخ او ځینې ځانګړي اسناد دي

دا کتاب زما له دې نوې ټولونې سره دا عمومي توپیرونه لري :

دا، چې زما ټولونه په پښتو لیکل شوي ده ، ددي ټولونې او درانی تیمورشاہ کتاب ترمنځ مطالب له یو بل سره لړه اړه لري ددي ټولونې توپیر ددي کتاب سره د بيان او مقاسې په وخت به نېکاره کېږي ، چې لوستونکې په دواړو لړ درنګ وکړي

ددي کتاب غوره اهمیت دادی ، چې د هغې زمانې ډېر مکتوبونه یې د متن سره د سند په توګه درج کړي دي او لوستونکې د هغې زمانې فرمانونو او لیکنو ته اړ کولی شي

- 4- عروج بارکزايی ها :

دا کتاب ادوارد الاسنیس پیرس خارجي لیکی او بناغلو عبدالرحمن پژواک او محمد عثمان صدقی ژبارلی دي
دا کتاب په کال 1333 هجري شمسي د کابل په عمومي مطبعه کې په 180 مخونو کې چاپ شوي دي (دا کتاب د تاریخ ټولنې له خوا طبع شوي) د تیمورشاہ د زامنو اړودور او د احمدزیو د دورې سر او ابتدا یې په ډېر منظم او خواړه شان خیړلې ده

ددي کتاب غوره نېګنه داده، چې د هر مخ په پای کې یې، ډېری تبصرې او پایلیکونه (فوت نوټو) نه ورکړي دي او سر بيره پردي یې ګن شمېر ماخذونه بندولی دي

زما ددي ټولونې په برخه کې ددي کتاب نه اخستنه او مرسته لړه ده، خو تاریخ لوستونکو ته خورا د ګټې وړ دي دا کتاب ددي له پاره ډېر اهمیت لري ، چې یوه تن خارجي په ډېر زیار سره د هغه لیکنې ته اقدام کړي او په ډېرې بې طرفې یې د ماخذونو دبندولو سره د افغانستان د دغه مشکلو او جنجالمنو تیارو پښو یې په تاریخي به رنا اچولې ده

- 5- رجال و رویداد های تاریخي:

دا کتاب د بناغلي احمد علی خان کهزاد تاليف او د تاريخ ټولنې له خوا نشر شوي دي ، دا کتاب ، چې د 46 مقالو ټولونه ده په 146 مخونوکې په منځنۍ قطع او به صحافت خپور شوي دي

لكه ، چې د نوم نه يې خرگندېږي ددي کتاب مطالب د غوره تاريخي شخصيتونو په هکله د احمدشاه بابا نه تر امير شير على خان پوري ده ، چې په کې شامل او راغلي دي لوستونکي کولاي شي، چې د دغوغو مقالو په لوستلو سره د افغانستان د اتلسماي او نولسمې پېړي دمههو پېښو نه په به شان خبر شي څوک، چې تاريخ لولی د هغو له پاره ګتور دي

- احمدشاه :

دا کتاب، چې د آريانا دويمې جایزې ګتونکي دي، بناغلي غلام محمد غبار ليکلی دي او په کال 1322هـ ش کې په 352 مخونو کې د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوي

ددې کتاب غوره موضوع ګانی دادي :

د احمد شاه لقب نامه ، د احمد شاه دراني وجه تسميه ، تحصيلات ، صورت ، خوراك او خبناك، تفريح (سيل)، دربار، په تخت کيناستل ، افغانستان پخواله احمد شاه، اداري څپرکي، تشکيلات ، پاي او جنگونه په کې راغلي دي

- 7 بالاحصار و پيش آمدھاى تاريخي:

دا کتاب د بناغلي احمد علی خان کهزاد تاليف او په دوو ټوکو کې ليکل شوي دي دا کتاب په خوبه ژبه او پخه انشاء تاليف شوي او د افغانستان د تاريخي اثارو په لړ کې یو به او غوره اثر ګنډل کېږي

- 8 د ژوندون مجلی کلکسيون 1348 کال ، خخه یو خه استفاده هم شوې ده

پښتو ماخذونه:

د پښتنو تاریخ:

دا کتاب د بناغلي قاضي عطاوالله خان دی د پښتنو په باب مطالب لري او په خلورو توکونو کې ليکل شوي دي، د لوړۍ ټل چاپ یې د پښور په منظور عامه مطبعه کې په کال 1947ع کې تر سره شوې ددې کتاب لوړۍ ټوك، چې 308 مخونو کې دی د افغانستان تاريخ له 1422-1838 پوري خيرې

دوهم ټوك یې له 1818 نه تر 1842 ميلادي پوري د سدوازيو د سلطنت پای تر امير دوست محمد خان پوري خرگندوي

د پښتنو تاريخ د سدوازيو د دورې په هکله پوره ليکل شوي او مطالب یې دې بنه دي ددې کتاب غوره صفت دادی، چې پراګرافونه یې په به شان مراعات شوي دي او ځای ځای یې د پوره کره کتنې له پاره د انگريزې مولګينو نظر یې کتې متې په انگريزې د کتاب متن ته وردنه کړې دي دا کتاب خورا دروند د بنو معلومات نه ډک دي

- 2 پښتنه د تاريخ په رڼا کې:

دا کتاب د سيد بهادر شاه ظفر کاکا خيل تاليف او 1399 مخونو کې په پنډ ټوك چاپ شوي دي، دا اثر د پښتنو پښې له 550 قبل الملا د خخه تر 1964ع پوري په لنډه توګه بيانو

دا کتاب په پښور کې چاپ شوي او د مطلب بيان په لنډ ډول سره کوي دا، چې د خو پېړيو د پښو بيان په يوه کتاب کې راغلې دی؛ نو ځکه یې لنډ خېړلې دی

انگريزې ماخذونه): (1)

- 1 د کابل د سلطنت او د هغو د توابعو شرح:

دا کتاب د انگريزې مشهور تاريخ لیکونکي الفنسنټن تاليف دي، چې په دو توکونو کې یې ليکلې دی دا کتاب د افغانستان د معاصر تاريخ په تيره د اتلسمى او نولسمى پېړې په هلكه له غوره کتابو خخه شمېرل کېږي ددي کتاب ارزښت د کورنيو تاليفونه دېر دی، خو تراوشه نه دی ژړاپل شوي

ددی کتاب په لوړۍ ټوك کې د یوې سريزې په لرلو سره د افغانستان جغرافيايي وضع، اجتماعي، مذهبی او تاريخي خواوي خېړل شوي دي او د پښتنو د دو دونو او کېنو په هکله ګټور معلومات وړاندې کوي

دوهم توك کې د درانيو غلزيو د دغو دورو د تشکيلاتو په هکله ډېر معلومات ليکلې شوي دي او په پاي کې يې د سدوزيو د سلطنت شرح شوي ۵

دا کتاب ډېر لې پیدا کيږي ، ددي کتاب يوه کاپي د کابل پوهنتون په کتابتون کې شته ددي کتاب د ليکلو لار ډېره په زړه پوري ده او هر لوستونکي په یقيني دول ځانته راکابري

- 2Afghanistan :

دادي کتاب مولف آرنولد فليچر دي او د متحده اضلاعو د کارنلر ديونيورستي له خپرونو څخه دي
دادي کتاب موضوعات دادي:

مئکه او وګري، پخوانی افغانستان له 1842-1880 پوري ، عبدالرحمن خان د امپرياليزم اوچ ، د نړۍ د دوو جګرو ترمنځ د افغانستان حال ، له 1945 نه تر 1953 پوري ، افغانستان او سور جنګ ، نوى او راتلونکي افغانستان

دادي کتاب غوره خصوصيت دادي، چې هر څيرکي يې په يوه افغاني متل پيل شوي دي

پاي

Download from:aghalibrary.com